

KRYSTIAN ZIAJA
Wydział Teologiczny, UO

Naśladowanie Boga w Jego miłosierdziu (Łk 6,36-38)¹

1. Analiza lingwistyczna

1.1. Analiza kontekstualna

Tekst Łk 6,36-38 (por. Łk 6,36 = Mt 5,48; Łk 6,37a = Mt 7,1; Łk 6,37bc = Mt 7,2a; Łk 6,38a = Mk 4,24b; Mt 13,12a; 25,29a; Łk 6,38c = Mt 7,2b)² jest integralną częścią „kazania w dolinie” (odpowiednik „kazania na górze” w redakcji Mateusza), które Łukasz umieścił w 6,20-49³. Po całonocnej modlitwie (6,12-16) Jezus schodzi z uczniami na miejsce równinne. Tam dokonuje uzdrowień wśród tych, którzy przyszli go słuchać (6,17-19)⁴. Od 6,20 rozpoczyna się nowa jakość – padają słowa fundamentalne dla ucznia Jezusa. Rozpoczynają się one opisem zachowania Jezusa: „Καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς ... ἔλεγεῖν” („A On podniósł swoje oczy ... mówił”). Kończą się zachętą do czynnej postawy, która opisana jest w przypowieściach w 6,39-49. Od 7,1 Jezus kontynuuje swoją działalność w Galilei, którą rozpoczął od 4,14 („Jezus wrócił z mocą Ducha do Galilei”), a zakończył w 9,50 („Jezus mu rzekł: «Nie zabraniajcie. Kto

¹ Artykuł był opublikowany w: J. JAROMIN (red.), *Oblicza miłosierdzia w Biblii* (Bibliotheca Biblica), 2016, TUM Wydawnictwo i Drukarnia Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, ISBN 978-83-7454-370-5, s. 123–142.

² D. ZELLER, *Kommentar zur Logienquelle* (SKK NT 21), Stuttgart 1984, 26–27; S. SCHULZ, *Q – Die Spruchquelle der Evangelisten*, Zürich 1972, 130, 146–147; A. AMMASSARI, *Il Vangelo di Luca nella colonna latina del Bezae Codex Cantabrigiensis*, Città del Vaticano 1996, 76–78; D.S. MCCOMISKEY, *Lukan Theology in the Light of the Gospel's Literary Structure* (Paternoster Biblical Monographs), Milton Keynes 2004, 126–129; CH.H. TALBERT, *Literary Patterns. Theological Themes and the Genre of Luke-Acts*, Missoula 1974, 40.

³ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas* (EKK III, 1), Zürich – Neukirchen-Vluyn 1989, 288; H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Łukasza* (BLib), Lublin 2005, 173; C. WESTERMANN, *Abriss der Bibelkunde*, Stuttgart 1991, 159; H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium* (Herder TKNT III, 1) Freiburg – Basel – Wien 1984 (Sonderausgabe, Budapest 2000), 323; R. DILLMANN, *Wider die Habsucht und Raffgier der Reichen. Syntaktische, semantische und pragmatische Aspekte zur lukanischen Feldrede*, w: M. GRILLI, C. MORA PAZ (red.), *Vom Text zum Leser. Theorie und Praxis einer handlungsorientierten Bibelauslegung* (SBS 193), Stuttgart 2002, 145–146; F. GRYGLEWICZ, *Ewangelia według św. Łukasza* (PNT III, 3), Poznań – Warszawa 1974, 155.

⁴ J. LAMBRECHT, *Ich aber sage euch. Die Bergpredigt als programmatische Rede Jesu (Mt 5–7; Lk 6,20–49)*, Stuttgart 1984, 33.

nie jest przeciwko wam, jest po waszej stronie»⁵). Od 9,51 rozpoczyna się kolejna część Ewangelii Łukasza: Jezus w drodze do Jerozolimy (9,51–19,27)⁵.

Tekst Łk 6,36–38 znajduje się w perykopie, dającej się odgraniczyć od pozostałej treści. Kontekst poprzedzający stanowią słowa Jezusa zawarte w w. 20. Kontekst następujący rozpoczyna się informacją o zmianie miejsca działalności Jezusa (7,1) – udanie się do Kafarnaum: „Ἐπειδὴ ἐπλήρωσεν πάντα τα ῥήματα ... εἰσῆλθεν εἰς Καφαρναούμ („Gdy skończył wszystkie swoje nauki ... wszedł do Kafarnaum”).

Istnieją różne propozycje podziału Łk 6,20–49. F. Bovon⁶ wydziela trzy części:

1. Błogosławieństwa i Biada (6,20–26).
2. Miłość wrogów i innych (6,27–38).
3. Przypowieści (6,39–49).

C. Westermann⁷ z kolei dokonuje następującego podziału:

1. Błogosławieństwa – Biada (6,20–26).
2. Bądźcie miłosierni (6,27–38).
3. Żdźbło i belka (6,39–42).
4. Dobre i złe owoce (6,43–46).
5. Dwa domy (6,47–49).

Inaczej proponuje H. Schürmann⁸:

1. Wprowadzenie: Błogosławieństwa i Biada (6,20–26)
  - a) błogosławieni ubodzy i prześladowani uczniowie (6,20–23)
  - b) biada bogaczom i cieszącym się uznaniem wśród ludzi (6,24–26).
2. Część główna mowy: nowe polecenie (wskazówka) (6,27–45)
  - a) przykazanie miłości (6,27–38)
    - a') bezgraniczna miłość do nieprzyjaciół i gotowość pomagania każdemu (6,27–35) (żądanie: 6,27–31; motywacja: 6,32–35)
    - a'') miłosierdzie na sposób Boży (6,36–38)
  - b) przykazanie miłości jako jedyna droga zbawienia (6,39–45)
    - b') charakterystyka fałszywych nauczycieli (6,39–42)
    - b'') ostrzeżenie przed fałszywymi nauczycielami (6,43–45).
3. Zakończenie (6,46–49).

H. Langkammer⁹ stwierdza, że całość „kazania w dolinie” można podzielić na cztery części:

1. Błogosławieństwa i Biada (6,20–26).
2. Katecheza o miłości (6,27–36).
3. Katecheza o sądzeniu i potępieniu (6,37–45).

⁵ C. Westermann używa pojęcia *Reisebericht* (*Abriss der Bibelkunde*, 288n).

⁶ *Das Evangelium nach Lukas*, 288n; R. DILLMANN, *Wider die Habsucht und Raffgier der Reichen*, 147.

⁷ *Abriss der Bibelkunde*, 159.

⁸ *Das Lukasevangelium*, 323–385.

⁹ *Ewangelia według św. Łukasza*, 173.

4. Zachęta do czynnej postawy (6,46-49).

Według F. Gryglewicza¹⁰ tekst Łk 6,20-49 można przedstawić następująco:

1. Błogosławieństwa i groźby (6,20-26).
2. Reguły dotyczące miłości, zwłaszcza miłości nieprzyjaciół (6,27-38).
3. Ostrzeżenie przed fałszywymi nauczycielami (6,39-45).
4. Zakończenie (6,46-49).

W. Grundmann i W. Eckey¹¹, podobnie jak F. Bovon, dzielą tekst Łk 6,20-49 na trzy części:

1. Błogosławieństwa i groźby (6,20-26).
2. Nawoływanie do miłości nieprzyjaciół i miłosierdzia (6,27-38).
3. Posłuszeństwo uczniów wobec Pana (6,39-49).

Z kolei H. Klein¹² ustala następujący podział:

1. Błogosławieństwa i groźby (6,20-26).
2. Postawa wobec pozostających poza wspólnotą (6,27-35).
3. Postawa członków wspólnoty (6,36-46).
4. Eschatologiczne zakończenie (6,47-49).

Inny podział przyjmuje H.-G. Gradl¹³:

1. Wprowadzenie do mowy (6,20a).
2. Część profetyczna (6,20b-26)
  - a) błogosławieństwa (6,20b-23)
  - b) b) biada (6,24-26).
3. Część parenetyczna
  - a) miłość nieprzyjaciół i konkretyzacja (6,27-30)
  - b) złota reguła (6,31)
  - c) porównania i pytania (6,32-35)
  - d) nowa miara (6,36)
  - e) imperatywy dotyczące postępowania (6,37-38).

Przedstawienie tych kilku propozycji podziału perykopy Łk 6,20-49, w której zawarte są normy życia Kościoła w środowisku św. Łukasza¹⁴, wskazuje, że tekst znajduje się w części 6,27-38 (wyjątek stanowi tu propozycja H. Langkammera). Formalnie perykopę można podzielić następująco:

1. Wprowadzenie (w. 27a).
2. Miłość nieprzyjaciół (ww. 27b-28).
3. Zaniechanie oporu (ww. 29-30).

¹⁰ *Ewangelia według św. Łukasza*, 155.

¹¹ W. ECKEY, *Das Lukasevangelium. Unter Berücksichtigung seiner Parallelen*, t. I, Neukirchen-Vluyn 2004, 314; W. GRUNDMANN, *Das Evangelium nach Lukas* (THNT 3), Berlin 1971, 139–154.

¹² *Das Lukasevangelium* (KEK I/3), Göttingen 2006, 8.

¹³ *Zwischen Arm und Reich*, 181.

¹⁴ A. AMMASSARI, *Il Vangelo di Luca*, 77–78.

4. Złota reguła (w. 31).
5. Porównanie z grzesznikami (ww. 32-34).
6. Specyfika chrześcijan (w. 35).
7. Wezwanie do miłosiernego postępowania (w. 36).
8. Powstrzymanie się od sądzenia (w. 37ab).
9. Darowanie (ww. 37c-38ab).
10. Brać miarę – mierzenie (w. 38c).

Fragment Łk 6,27-38 wyprzedza sekcja, mówiąca o błogosławieństwach i groźbach (6,20-26). Błogosławieństwa i groźby („Biada”) ujęte są w cztery stychy, zawarte w dwu zwrotach przeciwstawnych. Każdemu z błogosławieństw odpowiada paralelne „Biada”¹⁵. Od w. 27 następuje zmiana tematu – po ostrzeżeniach (ww. 24-26) rozpoczyna się tekst o miłości nieprzyjaciół. Ukazane są tu wskazania moralne, prezentowane są różne *dicta* Jezusa. Poszczególne wiersze można traktować jako jednostki niezależne, gdyż wyrwane z kontekstu nie tracą sensu – na przykład w. 30, w którym Jezus nakazuje dawać proszącym i nie żądać zwrotu. Nakaz ten jest zrozumiały również bez znajomości kontekstu, w którym został umieszczony¹⁶.

Podobnie zbudowany jest 6,36-38. Ww. 36-38 trudno wyraźnie odgraniczyć od większej części. Za wydzieleniem trzech ostatnich wierszy w 6,27-38 przemawia fakt, iż w. 35 przerywa ciąg niemal identycznie, pod względem gramatycznym, sformułowanych nakazów. Jest on bardziej rozbudowany, wprowadza podwójną obietnicę nagrody za właściwą postawę względem bliźniego, podsumowuje poprzednie napomnienia¹⁷. Tekst ww. 36-37 powraca do wcześniejszego schematu budowy zdań, gdzie wiersze składają się z dwóch członów (paralelizm). Wprowadza nowy temat związany z wezwaniem do miłosierdzia – na wzór miłosierdzia Boga Ojca względem człowieka. Boże miłosierdzie jest miernikiem, wzorcem postępowania uczniów. W. 36 spełnia tutaj rolę tytułu, wprowadzenia dla ww. 37-38¹⁸. W. 38, podobnie jak w. 35, w porównaniu do ww. 36-37 jest bardziej rozbudowany. Od w. 39 rozpoczyna się kolejna dobrze wydzielona jednostka literacka – część paraboliczna (ww. 39-49), którą wprowadzają słowa: Εἰπεν δὲ καὶ παραβολὴν („Opowiedział im przypowieść”). Tekst Łk 6,36-38 jest dobrze odgraniczony od kontekstu poprzedzającego (6,27-35) i następującego (6,39-49)¹⁹.

Wprowadzeniem do kompozycji ww. 37-38 jest w. 36, zawierający polecenie: „Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny”. W. 37a pochodzi z Q²⁰, w. 37b jest redakcyjną parafrazą, która ma umożliwić właściwe zrozumienie słowa κρίνω²¹.

¹⁵ H.-G. GRADL, *Zwischen Arm und Reich*, 183–189.

¹⁶ *Tamże*, 206–213.

¹⁷ W. RADL, *Das Evangelium nach Lukas*, t. I, Freiburg – Basel – Wien 2003, 417.

¹⁸ W. ECKEY, *Das Lukasevangelium*, 315; H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Łukasza*, 184.

¹⁹ H.-G. GRADL, *Zwischen Arm und Reich*, 217.

²⁰ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, 323; M. RISSI, κρίνω, EWNT II, 788. Odnośnie do obecności tego tekstu w Q zob. A. PACIOREK, *Q – Ewangelia Galilejska*, Lublin 2001, 265–266.

²¹ F. BÜSCHEL, κρίνω, TWNT III, 936–939.

W. 37c jest dalszym poleceniem Łukasza, który poprzednie zakazy przerabia w nakaz (w pozytywną formę). W. 38a stoi symetrycznie do w. 37c, podejmując tematykę hojności. W. 37 dotyczy sprawy zachowania się wobec osób, w. 38ab – wobec rzeczy. W. 38c jest potwierdzony w Q i u Mk 4,24 (w paralelnym tekście Łk 8,18 nie został on przyjęty).

Ww. 37-38 wskazują, że Łukasz intensywnie przepracował swoje źródła i stworzył kunsztowną, małą kompozycję: dwa negatywne imperatywy, dwa pozytywne imperatywy, jedną obietnicę i jedno stwierdzenie²².

1.2. Analiza syntaktyczna

³⁶ Γίνεσθε οἰκτίρμονες,

κατὼς καὶ ὁ πατήρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστίν.

³⁷ Καὶ μὴ κρίνετέ

καὶ οὐ μὴ κριθῆτέ

καὶ μὴ καταδικάζετέ

καὶ οὐ μὴ καταδικασθῆτέ

ἀπολύετέ

καὶ ἀπολυθήσεσθε

³⁸ δίδοτέ

καὶ δοθήσεται ὑμῖν.

μέτρον καλῶν, πεπιεσμένοι σεσαλευμένοι ὑπερεκχυνόμενοι

δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν

ὅ γὰρ μέτρον μετρεῖτε,

ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν.

Leksykon. Słownictwo Łk 6,36-38 to: 13 czasowników, 3 imiesłowy, 4 rzeczowniki, 3 przymiotniki, 5 zaimków, 9 spójników.

Wśród występujących równolegle czasowników pięć skonstruowanych jest w trybie rozkazującym (*modus imperativus*)²³. Formy trybu rozkazującego wyrażają postawę woli mówiącego. W skali natężenia tej wypowiedzi mieści się prośba, życzenie, a także: polecenie, zakaz i rozkaz. Zakaz wyraża formuła μή + *imperativus*²⁴.

²² F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, 323.

²³ Odnosnie do trybu jako fleksyjnej formy czasownika zob. F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 2001¹⁸, § 357n; A. PACIOREK, *Elementy składniowe biblijnego języka greckiego*, Kielce 2001, 93–112; *Grecko-polski Nowy Testament. Wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi*, tłum. R. Popowski, M. Wojciechowski, Warszawa 1995, XXXI–XXXIV.

²⁴ M. ZERWICK, *Graecitas Biblica*, Romae 1966, 148–151.

Czasowniki (*verba*) – w trybie oznajmującym (*modus indicativus*):

– ἐστίν (*ind. praes. act. 3 sing.* – od εἶμί) = być, istnieć; w NT ok. 2450 razy, u Łk ok. 360 razy²⁵.

– ἀπολυθήσθε (*ind. fut. pass. 2 pl.* – od ἀπολύω) = uwalniać, oswobadzać, wypuszczać, przebaczać, odsyłać²⁶.

– δοθήσεται (*ind. fut. pass. 3 sing.* – od δίδωμι) = dawać, podarować, rozdawać²⁷.

– δώσουσιν (*ind. fut. act. 3 pl.* – od δίδωμι) = dawać; użyte tutaj w znaczeniu „Bóg da” (podmiot nieokreślony, zdanie bezpodmiotowe, 3. osoba liczby mnogiej)²⁸.

– μετρεῖτε (*ind. praes. act. 2 pl.* – od μετρέω) = mierzyć; tutaj w znaczeniu: odmierzać, wymierzać coś komuś, jako czynność człowieka (*dativus instrumenti*)²⁹.

– ἀντιμετρηθήσεται (*ind. fut. pass. 3 sing.* – od ἀντιμετρέω) = odmierzać wzajemnie. Strona bierna czasownika wskazuje na działanie Boga (*passivum divinum*): „będzie odmierzone”³⁰.

Czasowniki w stronie biernej (*genus passivum*) wskazują na działanie Boga.

– w trybie warunkowym (*modus coniunctivus*):

– κριθήτε (*con. aor. pass. 2 pl.* – od κρίνω) = rozróżniać, oddzielać coś, sądzić, rozsądzać, rozstrzygać coś³¹.

– καταδικασθήτε (*con. aor. pass. 2 pl.* – od καταδικάζω) = wydawać wyrok skazujący, potępiać, osądzać, skazywać kogoś, zawyrokować³².

Użycie trybu przypuszczającego (*coniunctivus*) w zdaniach zależnych reguluje intencja mówiącego i jego stosunek do tego, co mówi, a niekoniecznie wymogi składni³³. Forma *passivum* służy do opisanego działania Boga (tzw. *passivum divinum*)³⁴.

– w trybie rozkazującym (*modus imperativus*):

– γίνεσθε (*imperat. praes. medii-pass. 2 pl.* – od γίνομαι) = stawać się, powstawać, pojawiać się; z rzeczownikiem oznacza: stawać się kimś, czymś; z przymiotnikiem

²⁵ H. BALZ, εἶμί, EWNT I, 950–954; F. BÜSCHEL, εἶμί, ὁ, ὢν, TWNT II, 396–398; W. BAUER, εἶμί, WNT, 441–447; G. NOLLI, *Evangelo secondo Luca (Testo greco. Neovulgata Latina Analisi filologica. Traduzione Italiana)*, Citta del Vaticana 1983, 272.

²⁶ G. SCHNEIDER, ἀπολύω, EWNT I, 336–337; W. HAUBECK, λύω, TBNT 1, 365–366; R. POPOWSKI, ἀπολύω, w: *Wielki słownik*, 65–66; W. BAUER, ἀπολύω, WNT, 191–192; G. NOLLI, *Evangelo*, 273.

²⁷ F. BÜSCHEL, δίδωμι, TWNT II, 168–169; W. POPKES, δίδωμι, EWNT I, 771–776; W. BAUER, δίδωμι, WNT, 382–384; F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 94, 95; G. NOLLI, *Evangelo*, 273.

²⁸ F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 130,2.

²⁹ K. DEISSNER, μετρέω / μέτρον, TWNT IV, 635–638; W. PESCH, μετρέω, EWNT II, 1035; W. BAUER, μετρέω, WNT, 1018; TENZLE, μέτρον, WNT, 1018–1019; F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 195, 10; G. NOLLI, *Evangelo*, 274.

³⁰ H. BALZ, ἀντιμετρέω, EWNT I, 263.

³¹ M. RISSI, κρίνω, EWNT II, 797–789; F. BÜCHSEL, κρίνω, TWNT III, 936–942; E. SYNOFZIK, κρίμα, TBNT 1, 746 (wspomina o 105 miejscach występowania κρίνω w NT); W. BAUER, κρίνω, WNT, 892–894; G. NOLLI, *Evangelo*, 272.

³² G. SCHRENK, καταδικάζω, TWNT III, 624–625; A. HORSTMANN, καταδικάζω, EWNT II, 635; E. SYNOFZIK, δίκη, TBNT 1, 740; W. BAUER, καταδικάζω, WNT, 811; G. NOLLI, *Evangelo*, 272.

³³ *Grecko-polski Nowy Testament*, XXXII.

³⁴ F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 130.

oznacza: stawać się jakimś; zwykle γίγνομαι rozpoczyna nową narrację, ewentualnie inauguruje nową myśl. W NT występuje 667 razy, u Łk 69 razy³⁵.

– κρίνετε (*imperat. praes. act. 2 pl.* – od κρίνω) = rozróżniać, oddzielać coś, sądzić, rozsądzać, rozstrzygać coś. W NT występuje 114 razy, u Łk 5 razy³⁶.

– καταδικάζετε (*imperat. praes. act. 2 pl.* – od καταδικάζω) = wydawać wyrok skazujący, potępiać, osądzać, skazywać kogoś, zawyrokować³⁷.

– ἀπολύετε (*imperat. praes. act. 2 pl.* – od ἀπολύω) = uwalniać, oswobadzać, wypuszczać, przebaczać, odsyłać; u Łk 14 razy³⁸.

– δίδοτε (*imperat. praes. act. 2 pl.* – od δίδωμι) = dawać, podarować, rozdawać; występuje w NT ok. 416 razy, u Synoptyków i w Dz 190 razy³⁹.

Imiesłowy (participia):

– πεπεσμένον (*part. perf. pass. acc. sing. neutr.* – od πιέζω) = gniesć, ugniatać, ścisnąć⁴⁰.

– σεσαλευμένον (*part. perf. pass. acc. sing. neutr.* – od σαλεύω) = wstrząsać, potrząsać czymś; występuje w NT 15 razy, u Łk i w Dz 4 razy⁴¹.

– ὑπερεκχύνόμενον (*part. perf. pass. acc. sing. neutr.* – od υπερεκχύνομαι) = przelewać się, obficie oplýwać⁴².

Rzeczowniki (nomina):

– μέτρον (*acc. sing. neutr.* – od τό μέτρον) = miara⁴³.

– μέτρῳ (*dat. sing. neutr.* – od τό μέτρον) = miara.

– κόλπον (*acc. sing. masc.* – od ὁ κόλπος) = zagięcie, wgłębienie, wypukłość, łono, pierś, fałd, zanadrze, zatoka⁴⁴.

– ὁ πατήρ (*nom. sing. masc.*) = ojciec; w NT występuje 414 razy; w odniesieniu do Boga prawie 250 razy, w odniesieniu do człowieka ponad 150 razy; u Łk 56 razy⁴⁵.

³⁵ W. HACKENBERG, γίνομαι, EWNT I, 594–596; F. BÜCHSEL, γίνομαι, TWNT I, 680–681; W. BAUER, γίνομαι, WNT, 313–318; F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 34,4; F. BÜCHSEL, γίνομαι, TWNT I, 680–681; G. NOLLI, *Evangelo*, 272.

³⁶ W. BAUER, κρίνω, 892–894; G. NOLLI, *Evangelo*, 272.

³⁷ G. SCHRENK, καταδικάζω, TWNT III, 624–625; A. HORSTMANN, καταδικάζω, EWNT II, 635; E. SYNOFZIK, δίκη, TBNT 1, 740; W. BAUER, καταδικάζω, WNT, 811; G. NOLLI, *Evangelo*, 272.

³⁸ W. HAUBECK, λύω, TBNT 1, 365–366; W. BAUER, ἀπολύω, WNT, 191–192; G. NOLLI, *Evangelo*, 273.

³⁹ W. POPKES, δίδωμι, EWNT I, 771–776; W. BAUER, δίδωμι, WNT, 382–384; F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 94, 95; G. NOLLI, *Evangelo*, 273.

⁴⁰ A. WEISER, πιέζω, EWNT III, 204; G. NOLLI, *Evangelo*, 273; F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 101, 68.

⁴¹ H. BALZ, σαλεύω, EWNT III, 534–535; G. NOLLI, *Evangelo*, 273.

⁴² G. SCHNEIDER, ὑπερεκχύνομαι, EWNT III, 953; F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 73,5; G. NOLLI, *Evangelo*, 273.

⁴³ W. PESCH, μέτρον, EWNT II, 1036–1037; G. NOLLI, *Evangelo*, 273.

⁴⁴ H. FENDRICH, κόλπος, EWNT II, 758; R. MEYER, κόλπος, TWNT III, 824–825; W. BAUER, κόλπος, WNT, 874; G. NOLLI, *Evangelo*, 274.

⁴⁵ G. SCHRENK, πατήρ, TWNT V, 981–1016; O. HOFIUS, πατήρ, TBNT 2, 1723–1728; W. BAUER, πατήρ, WNT, 1259–1262; G. NOLLI, *Evangelo*, 272.

Przymiotniki (*adjectiva*):

– οἰκτίρμονες (*nom. pl. masc.* – od οἰκτίρμων, ου) = miłosierny, litościwy.

– οἰκτίρμων (*nom. sing. masc.*) = miłosierny, litościwy.

Forma przymiotnikowa od οἰκτίρμων, ου występuje w NT 2 razy w Łk 6,36⁴⁶.

– καλὸν (*acc. sing. neutr.* – od καλός, ή, όν) = piękny, dobry; w NT występuje 100 razy; u Łk 6,38 w odniesieniu do rzeczy, do miary: dobra, pełna⁴⁷.

Zaimki (*pronomina*):

– **osobowe (*pronomina personalia*):**

– ὑμῶν (zaimek 2. os. *gen. pl.* – od σύ) = wy⁴⁸.

– ὑμῖν (zaimek 2. os. *dat. pl.* – od σύ) = wy.

– **względny (*pronomem relativum*):**

– ὧς (*dat. sing. neutr.* – od ὅς, ή, ό) = który, a, e; jaki, a, e⁴⁹.

Przyimek (*praepositio*):

– εἰς (z *acc.*) = do, ku, z powodu, ze względu na, wskutek; w NT 1753 razy⁵⁰.

Spójniki (*coniunctiones*):

– καί (spójnik łączący współrzędnie) = i, a; w tekstach NT występuje 9164 razy, u Łk to ok. 7,6%⁵¹.

– καθώς (spójnik łączący podrzędnie) = zgodnie z tym jak, podobnie jak, jak, jako; w tekstach NT występuje 180 razy⁵².

– γάρ (spójnik łączący podrzędnie) = bowiem, gdyż, ponieważ; w NT występuje 1042 razy⁵³.

Przewodnie słownictwo tekstu stanowi terminologia: ὁ πατήρ (ojciec), κρίνω (rozróżniać, oddzielać coś, sądzić, rozsądzać, rozstrzygać coś), γίνομαι (stawać się kimś, czymś, stawać się jakimś), δίδωμι (dawać, podarować, rozdawać), οἰκτιρμός (miłosierny, litościwy), καταδικάζω (wydawać wyrok skazujący, potępiać, osądzać, skazywać kogoś, zawyrokować), ἀπολύω (uwalniać, oswobadzać, wypuszczać, przebaczać, odsyłać).

⁴⁶ R. BULTMANN, οἰκτίρω / οἰκτιρμός / οἰκτίρμων, TWNT V, 161–163; H.H. ESSER, οἰκτιρμός, TBNT 1, 114–115; G. BARTH, οἰκτίρμων, EWNT II, 1234; W. BAUER, οἰκτίρμων, WNT, 1112; G. NOLLI, *Evangelo*, 272.

⁴⁷ J. WANKE, καλός, EWNT II, 602–605; W. BAUER, καλός, WNT, 791–792; E. BEYREUTHER, R. HEILIGENTHAL, καλός, TBNT 1, 860–861; W. GRUNDMANN, καλός, TWNT III, 539–553; G. NOLLI, *Evangelo*, 273.

⁴⁸ W. RADL, ὑμεῖς, EWNT III, 937–938; W. BAUER, σύ, WNT, 1529–1530; G. NOLLI, *Evangelo*, 272, 274.

⁴⁹ F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 294, 8; G. NOLLI, *Evangelo*, 272 i 274.

⁵⁰ F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 205, 207; G. NOLLI, *Evangelo*, 540–541.

⁵¹ F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 442; J. CZERSKI, *Metody*, 129–130; odnośnie do spójników i partykuł zob. także: A. PACIOREK, *Elementy*, 120–128, 131–137; G. NOLLI, *Evangelo*, 272–273.

⁵² F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 453,2; G. NOLLI, *Evangelo*, 272.

⁵³ K.-H. PRIDIK, γάρ, EWNT I, 571–573; W. BAUER, γάρ, WNT, 300–302; F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 452; G. NOLLI, *Evangelo*, 274.

Syntaksa zdań. Na spójność tekstu duży wpływ ma sposób łączenia zdań. W Nowym Testamencie można wyróżnić cztery sposoby łączenia zdań: stosowanie powtórzeń, zaimków, spójników i partykuł⁵⁴. Poszczególne elementy tekstu Łk 6,36-38 zespolone są spójnikami w sposób następujący:

w. 36 ... καθώς Και ...

w. 37 και ... και ... και ... και ... και ...

w. 38 ... και ... γάρ ...

Tekst Łk 6,36-38 jest zbudowany z 6 zdań złożonych i 1 pojedynczego o następującej syntaksie:

1. Γίνεσθε οἰκτίρμονες (1) καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστίν (2)

(1) – zdanie nadrzędne

(2) – zdanie podrzędne przydawkowe

ad. (1)

(wy) + γίνεσθε	(stawajcie się)	+	οἰκτίρμονες (miłosierni)
podmiot domyślny	orzeczenie		dopełnienie

ad. (2)

Πατήρ (Ojciec)	+	οἰκτίρμων ἐστίν (jest miłosierny)	+	ὑμῶν (wasz)
podmiot		orzeczenie imienne		przydawka

2. Καὶ μὴ κρίνετε (1) καὶ οὐ μὴ κριθῆτε (2)

Zdanie złożone współrzędnie łączne.

ad. (1)

(wy)	+	μὴ κρίνετε (nie osądzajcie)
podmiot domyślny		orzeczenie

ad. (2)

(wy)	+	οὐ μὴ κριθῆτε (nie będziecie osądzeni)
podmiot domyślny		orzeczenie imienne

3. καὶ μὴ καταδικάζετε (1) καὶ οὐ καταδικασθῆτε (2)

Zdanie złożone współrzędnie łączne.

ad. (1)

(wy)	+	μὴ καταδικάζετε (nie potępiajcie)
podmiot domyślny		orzeczenie

ad. (2)

(wy)	+	οὐ καταδικασθῆτε (nie będziecie potępieni)
podmiot domyślny		orzeczenie imienne

4. ἀπολύετε (1) καὶ ἀπολυθήσεσθε (2)

Zdanie złożone współrzędnie łączne.

ad. (1)

(wy)	+	ἀπολύετε (przebaczajcie)
------	---	--------------------------

⁵⁴ K. BERGER, *Exegese des Neuen Testaments*, 13–16.

podmiot domyślny   orzeczenie

ad. (2)

(to)   +   ἀπολυθήσεσθε (będzie przebaczone) + (wam)

podmiot domyślny   orzeczenie imienne   dopełnienie dalsze

5. δίδοτε (1) καὶ δοθήσεται ὑμῖν (2)

Zdanie złożone współrzędnie łączne.

ad. (1)

(wy)   +   δίδοτε (dawajcie)

podmiot domyślny   orzeczenie

ad. (2)

(im)+   δοθήσεται (będzie dane) + ὑμῖν (wam)

podmiot domyślny   orzeczenie imienne   dopełnienie

6. μέτρον καλὸν πεπιεσμένον σεσαλευμένον ὑπερεκχυνόμενον δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν

Zdanie pojedyncze z podmiotem domyślnym.

(oni) – podmiot domyślny

δώσουσιν (wysypią, dadzą) – orzeczenie

μέτρον (miarą) – dopełnienie

καλὸν (dobrą) – przydawka

πεπιεσμένον (ubita) – przydawka

σεσαλευμένον (utrzęsioną) – przydawka

ὑπερεκχυνόμενον (przelewającą się) – przydawka

εἰς τὸν κόλπον (w zanadrze) – okolicznik miejsca

ὑμῶν (wasze) – przydawka

7. ὧ γὰρ μέτρῳ μετρεῖτε (1) ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν (2)

(1) – zdanie podrzędne okolicznikowe sposobu

(2) – zdanie nadrzędne

ad. (1)

(wy)   +   μετρεῖτε (mierzycie) +   μέτρῳ (miarą)

podmiot domyślny   orzeczenie   dopełnienie

ad. (2)

(to)   +   ἀντιμετρηθήσεται (będzie odmierzone) + ὑμῖν (wam)

podmiot domyślny   orzeczenie   dopełnienie

Dokonana analiza prowadzi do wniosku, że Łk 6,36-38 stanowi zwartą jednostkę tematyczną, a poszczególne części dobrze łączą się ze sobą. Trzy spójniki występujące w tekście pełnią funkcję łączników. Spójnik καὶ = a, i, który łączy współrzędnie, spełnia funkcję koniunktywną poszczególnych paralelizmów. Obfitość występowania καὶ i paralelizmy zdradzają typowy semicki styl tekstu. Również dominacja czasowników i form czasownikowych eksponuje semickie pochodzenie

tekstu⁵⁵. Spójnik καθώς najczęściej występuje w tekstach NT, gdzie mowa jest o wypełnieniu zapowiedzi starotestamentalnych oraz w porównaniach pomiędzy Bogiem, Chrystusem, a uczniami – „podobnie jak, (tak) jak”⁵⁶. Spójnik γάρ łączy ze sobą dwie wypowiedzi, przy czym następująca jest pogłębieniem albo wyjaśnieniem w sensie parenetycznym poprzedniej. Służy też dla podkreślenia reakcji słuchaczy⁵⁷.

W tekście przeważają zdania krótkie, najczęściej bezpodmiotowe, o bardzo małej ilości przydawek, których funkcję pełnią nieliczne przymiotniki i imiesłowy. Tylko zdanie 6, które jest zdaniem pojedynczym, stanowi wyjątek. Pozostałe zdania złożone są z krótkich członów. Taka budowa zdań ułatwia odbiorcy tekstu jego zapamiętanie.

Tekst ma charakter mowy o znaczeniu parenetycznym. Nagromadzenie tak wielu imperatywów w krótkim fragmencie ma motywować do przyjęcia właściwej postawy wobec drugiego człowieka.

Struktura. Ostatnim etapem analizy syntaktycznej jest zbadanie struktury tekstu. Strukturą dzieła literackiego nazywa się zespół relacji pomiędzy poszczególnymi elementami tekstu⁵⁸. Kryterium podziału tekstu Łk 6,36-38 stanowi sposób łączenia zdań, paralelizmy oraz imperatywy w nim występujące. Funkcję łączników pełnią spójniki: καθώς, który występuje w poleceniu naśladowania Boga (w. 36); καί łączący poszczególne paralelizmy skonstruowane w *modus imperativus* w nakazach i zakazach (ww. 37ab i 37c-38a); γάρ wprowadzający wątek parenetyczny, związany z nagrodą (w. 38bc).

W makrostrukturze można wydzielić cztery części:

- I. w. 36 – polecenie
- II. w. 37ab – dwa zakazy
- III. ww. 37c-38a – dwa nakazy
- IV. w. 38 bc – opis nagrody, jakiej udzieli Bóg po spełnieniu określonego warunku.

W. 36 rozpoczyna się wezwaniem do miłosierdzia, które ma motywację teologiczną – naśladowanie Boga. Egzegeci wypowiadają różne opinie co do funkcji w. 36 w strukturze tekstu. Jedni uważają, że wiersz ten jest wprowadzeniem do ww. 37-38⁵⁹, dlatego można mówić o tekście 6,36-38 jako dobrze wydzielonym z całości. Inni pozostawiają w. 36 w poprzednim odcinku mowy Jezusa (6,27-36)⁶⁰. Jeden z komentatorów podaje następującą sugestię: w. 36 spełnia funkcję łącznika między w. 35 a ww. 37-38, podobnie jak w. 31 (złota reguła) między ww. 27-30 z jednej strony a ww. 32-35 z drugiej⁶¹.

⁵⁵ J. CZERSKI, *Metody*, 130; E. NORDON, *Agnostos Theos*, Darmstadt 1974, 365.

⁵⁶ W. RADL, καθώς, EWNT II, 556–557; W. BAUER, καθώς, WNT, 773.

⁵⁷ K.-H. PRIDIK, γάρ, 572–573; F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 443,3 i 452.

⁵⁸ J. ŚLAWIŃSKI, *Słownik terminów literackich*, Wrocław – Warszawa – Kraków 2000³, 527–528.

⁵⁹ W. ECKEY, *Das Lukasevangelium*, t. I, 315; F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 309; F. GRYGLEWICZ, *Ewangelia według św. Łukasza*, 160–161; H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium*, t. III/1, 358–365.

⁶⁰ H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Łukasza*, 173.

⁶¹ W. ECKEY, *Das Lukasevangelium*, 315.

W drugiej części (ww. 37-38a) zawarte są cztery wskazania, które połączone są z obietnicami. Dwa pierwsze (w. 37ab: „Nie osądzajcie”, „Nie potępiajcie”) sformułowane są negatywnie, jako zakazy i ostrzeżenia. Jest to paralelizm synonimiczny. Dwa następne (ww. 37c i 38a: „Przebaczajcie”, „Dawajcie”) sformułowane są pozytywnie, jako nakazy albo przypomnienia. Tworzą one tzw. paralelizm syntetyczny⁶². Para zakazu (w. 37ab) oraz para nakazu (ww. 37c i 38a) nie są ze sobą połączone, są niezależne.

W trzeciej części w. 38bc nie występują już zakazy, nakazy ani polecenia; natomiast jest rozbudowany wątek przyszłej nagrody za dobre czyny. Jest to obietnica dołączona do czwartego wezwania (w. 38a), przygotowująca słowo o mierze.

Zdania Łk 6,36-38 są tak skonstruowane, że same w sobie mogą stanowić niepodzielne jednostki. Ukazuje to mikrostruktura :

w. 36a: Γίνεσθε οἰκτίρμονες – nakaz stawania się miłosiernym

w. 36b: κατὼς καὶ ὁ πατήρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστίν – Bóg wzorem miłosierdzia

w. 37a: Καὶ μὴ κρίνετε – nakaz powstrzymania się od sądzenia

w. 37b: καὶ οὐ μὴ κριθῆτε – pozytywne konsekwencje zachowania nakazu – „nie będziecie osądzeni”

w. 37c: καὶ μὴ καταδικάζετε – nakaz powstrzymania się od potępiania

w. 37d: καὶ οὐ μὴ καταδικασθῆτε – pozytywne konsekwencje zachowania nakazu – „nie będziecie potępieni”

w. 37e: ἀπολύετε – nakaz „przebaczajcie”

w. 37f: καὶ ἀπολυθήσεσθε – konsekwencje – „będzie wam przebaczone”

w. 38a: δίδοτε – nakaz – „dawajcie”

w. 38b: καὶ δοθήσεται ὑμῖν – konsekwencje – „będzie wam dane”

w. 38c: μέτρον καλὸν πεπεισμένων σεσαλευμένων ὑπερεκχυνόμενον δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν – rozbudowana obietnica

w. 38d: ὃ γὰρ μέτρῳ μετρεῖτε – jaką miarą mierzymy

w. 38e: ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν – taką odmierzą nam.

1.3. Analiza semantyczna

Analiza semantyczna bada znaczenie poszczególnych znaków, tzn. słów, zdań i całych tekstów; szuka odpowiedzi na pytanie, co określony tekst pragnie wyrazić, jak należy rozumieć poszczególne wyrażenia i zdania. W tej analizie istotne jest dostrzeżenie, jakie zbiory czasowników tworzą inwentarz semantyczny tekstu, jakie można w nim zauważyć opozycje semantyczne i wyznaczyć linie znaczeniowe⁶³.

Tekst Łk 6,36-38 zawiera szereg wezwań skierowanych do odbiorcy. W. 36 rozpoczyna się wezwaniem do miłosierdzia: γίνεσθε οἰκτίρμονες („stawajcie się miłosierni”),

⁶² W. ECKEY, *Das Lukasevangelium*, 315.

⁶³ H. LANGKAMMER, *Metodologia Nowego Testamentu*, Opole 1991, 130; J. CZERSKI, *Metody*, 131; W. VERBURG, *Endzeit und Enschlafene*, 95; W. EGGER, *Methodenlehre zum Neuen Testament*, 93–100.

które jest imperatywem czasu teraźniejszego (2. osoba liczby mnogiej). Imperatyw połączony jest z porównaniem καθὼς ὁ πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐδτείν („jak Ojciec wasz jest miłosierny”).

Grupa semantyczna οἰκτιρμός – οἰκτίρειν tłumaczy w Septuagincie hebrajskie określenia ׀׀׀׀ i ׀׀׀׀. Baza semantyczna οἰκτιρμός – οἰκτίρειν najczęściej występuje w Psalmach. Należy ona do języka modlitwy, który opisuje miłosierdzie Boga; rzadko mówi o miłosierdziu człowieka – odwrotnie niż w środowisku greckim pozabiblijnym⁶⁴. Judaizm hellenistyczny, głównie w tekstach modlitw, pod wpływem Septuaginty wprowadza terminologię οἰκτιρμός – οἰκτίρειν⁶⁵. W NT omawianą grupę semantyczną tworzą słowa: οἰκτιρμός – οἰκτίρειν – οἰκτίρμων⁶⁶. Podstawowe znaczenie tych terminów wskazuje na miłosierdzie, współczucie, litość⁶⁷.

W. 37ab jest wezwaniem do zaniechania sądu. Występują tu dwie formuły skonstruowane jako negatywny imperatyw czasu teraźniejszego w 2. osobie liczby mnogiej: μὴ κρίνετε = nie osądzajcie; μὴ καταδικάζετε = nie potępiajcie⁶⁸. Kolejne dwie formuły, pozostające w związku z pierwszymi, skonstruowane są ze wzmocnioną negacją οὐ μὴ i zredagowane w *passivum* οὐ μὴ κριθήτε = nie będziecie osądzeni; οὐ μὴ καταδικασθήτε = nie będziecie potępieni⁶⁹.

Ww. 37c i 38a mówią o darowaniu. Dwie występujące tu formuły to imperatyw czasu teraźniejszego (2. osoba liczby mnogiej): ἀπολύετε = przebaczajcie i δίδετε = dawajcie. Stoją one w parze z pasywnymi formami wskazującymi na działanie Boga (*passivum divinum*) – podobnie jak formy *passivum*⁷⁰. Są to: ἀπολυθήσεσθε = będziecie wam przebaczone, δοθήσεται ὑμῖν = będziecie wam dane.

W. 38b jest zdaniem wtrąconym, które mówi o nagrodzie. Nagrodę zapowiada w *passivum* zwrot δοθήσεται ὑμῖν = będziecie wam dane (w. 38a). Ostatni wers (38c) zawiera formułę, która pełni funkcję motywującą ὧ γὰρ μέτρῳ μετρεῖτε ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν = jaką bowiem miarą mierzycie, będzie odmierzone wam.

Terminologia i składnia tekstu wskazują na komunikację nadawcy z odbiorcą. Inwentarz semantyczny zawiera następujące informacje: (1) Bóg – wzór postępowania; (2) wezwanie do naśladowania Boga; (3) motywy.

⁶⁴ A. PAUL, *Die Barmherzigkeit der Götter im griechischen Epos* (Dissertationen der Universität Wien 32), Wien 1969, 16–18, 121.

⁶⁵ R. BULTMANN, οἰκτίρω, TWNT V, 162.

⁶⁶ W NT występuje 10 razy. Jako rzeczownik 5 razy (Rz 12,1; 2 Kor 1,3; Flp 2,1; Kol 3,12; Hbr 10,28); jako czasownik 2 razy w Rz 9,15; jako przymiotnik 4 razy – dwukrotnie w Łk 6,36 i w Jk 5,11.

⁶⁷ H.H. ESSER, οἰκτιρμός, 114; J. CZERSKI, *Miłosierdzie w Ewangelii św. Mateusza*, Opole 1986, 34; O. BARTH, οἰκτιρμός, EWNT II, 1234.

⁶⁸ F. BOVON nazywa je *Reziprozitätsformel* (formuły wzajemności, odpowiedniości), zob. *Das Evangelium nach Lukas*, t. I, 308.

⁶⁹ R. DILLMANN, *Wider die Habsucht und Raffgier der Reichen*, 154–155; R. POPOWSKI, μή, w: *Wielki słownik*, 394, 445; A. PACIOREK, *Elementy*, 129–130.

⁷⁰ F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 130; M. ZERWICK, *Graecitas Biblica*, 78.

γίνεσθε οἰκτίρμονες = stawajcie się miłosierni; przechodźcie w inny stan, przechodźcie w inną postać; dążcie do tego, by można było o was powiedzieć miłosierni; miłosierni – wy ludzie, kobiety i mężczyźni, wy, biorąc pod uwagę drugą część wiersza, dla których Bóg jest Ojcem;

καθώς (καί) ὁ πατήρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστίν = jak Ojciec wasz jest miłosierny, On jest wzorem, jest pełen miłosierdzia, okazujący miłosierdzie;

μὴ κρίνετε = nie osądzajcie, wy, ludzie. Zwrot ten wskazuje na ocenę, sąd, wyrok, wydanie sądu, opinii o czymś, o kimś, wydanie sądu kategorycznego;

οὐ μὴ κριθήτε = nie będziecie osądzeni, wy, ludzie; nie dotknie was sąd surowy, kategoryczny. Występująca tu forma οὐ μὴ wzmacnia zaprzeczenie, daje pewność uniknięcia osądzenia⁷¹;

μὴ καταδικάζετε = nie potępiajcie, wy, ludzie; nie potępiać, nie uznawać coś za złe, nie oceniać negatywnie kogoś, nie uznać za winnego, za zasługującego na karę piekła, nie pozbawiać zbawienia, nie skazać na piekło;

οὐ μὴ καταδικάσθητε = nie będziecie potępieni, wy, ludzie. Właściwe ich postępowanie sprawi, że nie będą oceniani negatywnie, nie będą uznani za winnych, nie będą zasługiwać na karę piekła, nie będą pozbawieni zbawienia, nie będą skazani na piekło;

ἀπολύετε = przebaczajcie, wy, ludzie; przebaczać – przestać się gniewać, darować komuś jakąś winę, puścić coś w niepamięć, wybaczyć coś komuś;

ἀπολυθήσεσθε = będzie wam przebaczone, wam, ludziom; ktoś przestanie się gniewać, darowana wam będzie wina;

δίδοτε = dawajcie, wy; przekazujcie coś, użyzcie, udzielcie, powiercie coś komuś, przyznajcie, przekazcie do wykonania, umożliwicie coś;

δοθήσεται ὑμῖν = będzie wam dane, wam, ludziom; będzie wam użyzione, udzielone, ktoś wam coś powierzy, ktoś wam coś przyzna, będzie przekazane do wykonania, coś dostaniecie, ktoś wam coś umożliwi.

To, co będzie dane – będzie dane obficie. Określają to słowa:

μέτρον = miarą, wielkość przyjęta za jednostkę porównawczą, przedmiot, przyrząd do mierzenia, rozmiar, wymiar, wielkość, ilość, liczba, umiar, wartość, stopień czegoś, stały schemat;

καλόν = dobrą, życzliwą, skłonną do pomagania, godną do naśladowania, zgodną z zasadami moralnymi, szlachetną, prawą, dodatnio oceniającą, pozytywną, zapowiadającą coś pomyślnego, coś należytego, nie osłabioną, wysokiej jakości, wartościową, stosowną, przynoszącą zysk, korzyść, sutą;

πεπεσμένον = ubitą, czubatą, napełnioną z naddatkiem, z czubem;

σεσαλευμένον = utrzesioną, ciaśniejszą, lepiej ułożoną;

⁷¹ M. ZERWICK, *Graecitas Biblica*, 148–150; P.-G. MÜLLER, οὐ, EWNT II, 1318–1320; P. LAMPE, μή, EWNT II, 1038–1040.

ὑπερεκχυνόμενον = przelewającą się, ulegającą przelaniu się do innego naczynia, w inne miejsce, coś co wylewa się poza brzegi naczynia, taką, która występuje z brzegów;

δώσουσιν = wsypią, dadzą, przekażą, przyznają, skierują, dostarczą, umieszczą, prześlą;

τὸν κόλπον = zanadrze, miejsce pod ubraniem, na piersi, to, co ma się w pogotowiu, to, co w odpowiedniej chwili można ujawnić.

Myśl z poprzedniego wersetu kontynuują ostatnie słowa wiersza 6,38, na co wskazuje użycie γάρ.

ὧ γὰρ μέτρω μετρεῖτε ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν = jaką bowiem miarą wy mierzycie, będzie odmierzone wam.

μέτρω = miarą:

- wielkością
- rozmiarem, wymiarem
- ilością
- wartością

μετρεῖτε = mierzycie:

- określanie ilości, wielkość
- odmierzanie
- przyglądacie się bacznie
- sprawdzacie, co jest odpowiednie
- sprawdzacie, czy pasuje

ἀντιμετρηθήσεται = będzie odmierzone:

- będzie określoną wielkością
- będzie sprawdzone

ὑμῖν = wam:

- ludziom

W tekście występują dwie opozycje: człowiek – człowiek, Bóg – człowiek. W obydwóch opozycjach można wyróżnić dwa aspekty zachowania:

1) Jeżeli człowiek w relacjach z drugim człowiekiem osądza go, potępia, nie przebacza, nie daje, to Bóg tak postępującego osądza, potępia, nie przebacza, nie daje.

2) Jeżeli człowiek nie osądza drugiego człowieka, nie potępia, a przebacza, daje, to i Bóg nie osądza, nie potępia, a przebacza i daje.

Opozycje sprowadzają się do idei miłosierdzia ukazanej pozytywnie i negatywnie. To prowadzi do wniosku, że postępowanie uczniów ma wzorować się na postępowaniu Boga. Jeżeli w relacjach międzyludzkich człowiek będzie naśladował Boga, to nie powinien obawiać się spotkania z Nim w momencie śmierci, gdy na sądzie będzie rozstrzygać się ocena jego życia.

Opozycje semantyczne tekstu pozwalają na wytyczenie linii znaczeniowych. Wyznaczają je głównie czasowniki, wyrażające wewnętrzną postawę i uczucia: stawać się

(jakimś), okazać miłosierdzie, nie osądzać, nie potępiać, przebaczać, podarować (dawać), być hojnym. Ponadto opozycje kształtują także osoby, ich działania, oraz motywy, jakimi się kierują (Bóg i człowiek).

Analiza semantyczna wskazuje, że centralną ideą tekstu Łk 6,36-38 jest eschatologiczne spotkanie człowieka z Bogiem, na sądzie. Odbiorca tekstu otrzymuje wskazówki: (1) jakie normy powinny być przez niego respektowane; (2) kogo powinien naśladować w swoim postępowaniu; (3) jakie są motywy działania – nagroda, kara.

Występujące w Łk 6,36-38 pasywne formy czasu przeszłego sprawiają, że wyrażenie κρίνω = sądzić, na czele nakazów i zakazów, otrzymuje jednoznacznie eschatologiczne znaczenie. Na takie rozumienie κρίνω pozwala również występujące w w. 37b καταδικάζω = nie będziecie osądzeni. Bóg będzie wszystkich sądził indywidualnie, jak i w ramach sądu powszechnego. Postępowanie ucznia w relacjach międzyosobowych będzie skutkowało w ocenie jego życia w perspektywie eschatologicznej.

Nagroda, czy kara uzależnione są od przyjęcia odpowiedniej postawy przy osądzaniu innych⁷². Jezus nie wyraża się kategorycznie przeciwko sądzeniu i osądzaniu, lecz ostrzega przed bezkrytyczną arogancją w potępianiu drugiego⁷³. Bóg wyda ostateczny wyrok, kierując się miernikiem, jaki człowiek przyjął w osądzaniu bliźniego.

Κρίνω = sądzić ma w Łk 6,36-38 znaczenie motywujące do naśladowania Boga w Jego miłosierdziu oraz zachęcające do ostrożności w wydawaniu sądu o drugim człowieku. Przyjęcie postawy Boga Ojca pełnego miłosierdzia jest warunkiem pozytywnego wyroku, czekającego człowieka na sądzie Bożym.

1.4. Analiza pragmatyczna

1.4.1. Kontekst sytuacyjny

Tekst Łk 6,36-38 zredagowany jest w formie mowy bezpośredniej. Kontekst sytuacyjny jest wyraźny, przejrzysty⁷⁴. Tworzą go Jezus i Jego słuchacze. Chrystus zwraca się do nich w formie nakazów i zakazów (imperatywów). Dla zanalizowania dynamicznej funkcji Łk 6,36-38 istotne jest spojrzenie na bezpośredni kontekst poprzedzający, który mówi o miłości nieprzyjaciół (ww. 27-35)⁷⁵.

Podmiotem działania w Łk 6,36-38 jest Bóg. Wskazuje na to występująca forma *passivum divinum* (ww. 37-38). Tekst ma orientację teologiczną. Bóg jest tym, który jest wzorem postępowania. Ukazuje, jakim On jest i jakim powinien być człowiek. Jego działanie w stosunku do człowieka uwarunkowane jest relacjami międzyosobowymi (człowiek – człowiek). Bóg żąda, by człowiek naśladował Go w swoim życiu. Wyraźnie sformułowane nakazy, z którymi Chrystus zwraca się do człowieka, mają mu w tym

⁷² D. MACPHERSON, *Luke* (SDC 8), Chicago 1971, 42–43.

⁷³ M. KÖHNLEIN, *Die Bergpredigt*, Stuttgart 2005, 160–161.

⁷⁴ R. LACK, *Lecture strutturaliste dell'Antico Testamento*, 25–28; W. EGGER, *Methodenlehre*, 137.

⁷⁵ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 323.

pomóc. Bóg, gotowy zawsze okazywać miłosierdzie, jest tym, który mówi: nie będziecie osądzeni (w znaczeniu – spotka was karzący werdykt), potępieni – będzie wam przebaczone, dane odpowiednią miarą.

Te zapewnienia skierowane są do człowieka, który w relacjach interpersonalnych potrafi okazać miłosierdzie i powstrzymać się od bezkrytycznego sądzenia, czy potępienia; człowieka, który potrafi przebaczać, dawać i dzielić się, stosując odpowiednią miarę (darując karę, uwalniając od długów). Natomiast człowieka stojącego w opozycji do Boga i nieokazującego miłosierdzia, człowieka, który osądza i potępia, nie przebacza i nie dzieli się z potrzebującymi (nie daruje kary, nie uwalnia od długów) – czeka sąd.

Łukasz w „kazaniu w dolinie” zawarł akcenty, które wskazują na nową sytuację, jaka zaistniała po zburzeniu Jerozolimy i świątyni w 70 r. Judaizm był w dramatycznej sytuacji, głosiciele Ewangelii wyszli poza Jerozolimę i Palestynę. Jednocześnie nastąpił rozdział pomiędzy Kościołem i Synagogą⁷⁶. Tekst nawiązuje do nowo powstałych warunków. Jego treść ukazana jest wprawdzie na tle prawa mojżeszowego, lecz w ramach greckiego etosu (Łk 6,32-35)⁷⁷.

Łukasz pragnie dotrzeć do nowego odbiorcy Ewangelii Chrystusa, którym jest słuchacz wywodzący się ze świata pogańskiego⁷⁸. Kierując do niego przesłanie miłości nieprzyjaciół, wzywa, by nienawiści, złorzeczeniom i znęcaniu przeciwstawić dobroczynność, błogosławieństwo i orędownictwo.

Tekst posiada następujące funkcje językowe:

- 1) informacyjną – sąd czeka każdego człowieka, jest nieunikniony; tym, który będzie sądził indywidualnie i w ramach sądu powszechnego, jest Bóg;
- 2) dyrektywną – autor pragnie zmobilizować czytelnika do refleksji na temat swego postępowania, podpowiada, z kogo brać wzór, by wynik sądu był pomyślny.

Tekst apeluje do czytelnika, któremu wskazuje wzór postępowania istotny w związku z perspektywą sądu. Wzorem powinien być Bóg, który nie chce wydawać na sądzie wyroku skazującego. Wynik sądu uzależniony jest od postawy człowieka wobec nakazów Boga: bądźcie miłosierni, miłujcie nieprzyjaciół, nie osądzajcie.

1.4.2. Kontekst kerygmataczny

1.4.2.1. Miłosierdzie Boga jako motyw postępowania

Tekst Łk 6,36-38 wskazuje odbiorcy na ważność relacji międzyosobowych. Po wskazaniach dotyczących miłości nieprzyjaciół (6,27-35), pada polecenie: „stawajcie się miłosierni,

⁷⁶ W. SCHRAGE, συναγωγή, TWNT VII, 830–833.

⁷⁷ Nawiązanie do klimatu palestyńskiego jest odczuwalne także w tekście Mt 5,43, gdzie mowa jest o miłości nieprzyjaciół i miłości bliźniego, oraz w Mt 5,46-47, m.in. w zwrotach: „pozdrawiać”, „celnicy”.

⁷⁸ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 312; H. SCHÜRMANN, *Die Warnung des Lukas vor der Falschlehre in der „Predigt am Berge“ Lk 6,20-49*, BZ 10 (1966), 59; R. DILLMANN, *Wider die Habsucht und Raffgier der Reichen*, 153; R. DILLMANN, C. MORA PAZ, *Das Lukas-Evangelium. Ein Kommentar für die Praxis*, Stuttgart 2000, 117n.

jak miłosierny jest Ojciec wasz” (6,36). W poleceniu tym zauważa się wskazanie dyrektywy, stanowiącej wzorzec postępowania. Dla chrześcijanina wzorem ma być Bóg, którego charakteryzują świętość i miłosierdzie⁷⁹. Łukasz podkreśla przede wszystkim miłosierdzie. Ma ono stać się *characteristicum* chrześcijańskiego postępowania.

Łk 6,36 wzywa człowieka, by w praktyce miłosierdzia brał wzór z Boga Ojca: „Stawajcie się (γίνεσθε), miłosiernymi, jak Bóg Ojciec jest miłosiernym”⁸⁰. Należy naśladować Boga, dorównywać Bogu i być jak On miłosiernym⁸¹. Tekst nie wzywa do czegoś niemożliwego, mimo występującego tu καθώς – „tak samo, jak”, które ma w tym wierszu znaczenie motywujące, nie porównawcze⁸². Stąd przesłanie tekstu jest następujące: ponieważ Bóg jest miłosiernym, ludzie powinni też nimi być⁸³. Benedykt XVI mówiąc, do czego chciałby zachęcić w encyklice *Bóg jest miłością*, stwierdza „Miłość jest możliwa i możemy ją realizować, bo jesteśmy stworzeni na obraz Boga. Życ miłością i w ten sposób sprawić, aby Boże światło dotarło do świata”⁸⁴.

Miłosierdzie nie jest tylko współczującym spojrzeniem na zło moralne, fizyczne czy materialne. Objawia się ono głównie jako dowartościowywanie, jako podnoszenie w górę i wydobywanie dobra spod wszelkich nawarstwień zła istniejącego w świecie i człowieku. O takim miłosierdziu mówi Jezus w swoim ewangelijnym orędziu, do takiego miłosierdzia wzywa i sam jest go pełen. Miłosierdzie było i jest sprawdzianem miłości, która „nie daje się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwycięża” (Rz 12,21). Właściwe oblicze miłosierdzia, ukazane w nauczaniu Jezusa, jest dziś szczególnie potrzebne⁸⁵. Uczniowie, którym Jezus obiecał synostwo Boże (Łk 6,35), umotywowani Bożym – Ojcowskim działaniem, realizując swoją drogę życiową, powinni stawać się obrazem miłosierdzia Bożego.

Benedykt XVI mówiąc o miłosierdziu, wspomina, że *caritas* jest zadaniem Kościoła. Oto jego myśli:

- Wewnętrzna natura Kościoła wyraża się w troistym zadaniu: głoszenie słowa Bożego (*kerygma-martyria*), sprawowanie sakramentów (*leiturgia*), posługa miłości (*diaconia*). Są to zadania ściśle ze sobą związane i nie mogą być od siebie oddzielone. *Caritas* nie jest dla Kościoła rodzajem opieki społecznej, którą można by powierzyć komu innemu, ale należy do jego natury, jest niezbywalnym wyrazem jego istoty.
- Kościół jest rodziną Bożą w świecie. W tej rodzinie nie powinno być nikogo, kto cierpiałby z powodu braku tego, co konieczne. Jednocześnie jednak *caritas-agape* wykracza poza granice Kościoła. Przypowieść o dobrym Samarytaninie

⁷⁹ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 322.

⁸⁰ W Starym Testamencie Bóg wielokrotnie nazwany jest miłosiernym: Wj 34,6; Pwt 4,31; Jl 2,13; Jon 4,2.

⁸¹ G. SCHNEIDER, *Imitatio Dei als Motiv der „Ethik Jesu“* (N.T.S 67), Leiden 1992, 156–161.

⁸² F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 453,2.

⁸³ B. WIDŁA, *Miłosierdzie, miłosierny*, w: SANT, 121–122.

⁸⁴ Encyklika *Bóg jest miłością*, nr 39.

⁸⁵ Encyklika *Dives in misericordia*, nr 6.

pozostaje kryterium miary, nakłada powszechność miłości, która kieruje się ku potrzebującemu, spotkanemu „przypadkiem” (por. Łk 10,31), kimkolwiek jest. Obok uniwersalnego przykazania miłości istnieje również konieczność specyficznie eklezjalna – mianowicie, by w Kościele jako rodzinie żaden z jej członków nie cierpiał, gdy jest w potrzebie. Taki jest sens słów Listu do Galatów: „A zatem, dopóki mamy czas, czynimy dobrze wszystkim, a zwłaszcza naszym braciom w wierze” (6,10)⁸⁶.

1.4.2.2. Aspekty praktyczne

Budowa tekstu o miłości nieprzyjaciół (Łk 6,27-35) zwraca uwagę na dwa główne motywy, które miały wpływ na redakcję tego tekstu: (1) troska o zrozumienie oraz (2) teologiczne wysiłki, aby wyraźnie ukazać chrześcijańską odrębność. Pierwsza kwestia dotyczy możliwości zrealizowania etyki chrześcijańskiej⁸⁷, druga – dotyka problemu chrześcijan prześladowanych z powodu wierności Dobrej Nowinie Jezusa Chrystusa. Tekst ma ich wzmocnić w realizacji etycznych wezwań Jezusa, ma im pomóc znaleźć właściwą drogę: między dogodnym dopasowaniem się a przesadnym oporem. F. Bovon stawia pytanie, jak należy hermeneutycznie rozumieć miłość do nieprzyjaciół⁸⁸. Odpowiadając na to pytanie, można zaproponować trzy modele interpretacji miłości nieprzyjaciół:

- 1) Model egzystencjalny⁸⁹. Według tej interpretacji miłość nieprzyjaciół jest egzystencjalną, indywidualną postawą w relacji ja – ty, która aktualizuje miłość bliźniego, poszerzając zakres pojęcia „bliźni”. Występująca w tym modelu radykalizacja miłości bliźniego prowadzi do kosmopolitycznej filantropii.
- 2) Model socjalny⁹⁰. Przykazanie Jezusa otrzymuje odpowiednie znaczenie dopiero w konkretnej socjalnej i politycznej sytuacji. Ono nakazuje, by uczniowie Jezusa nie używali siły wobec nieprzyjaciół. Miłość nieprzyjaciół nie jest uczuciem, lecz postępowaniem. Zwrócenie uwagi na zaniechanie oporu ma tu związek z postawą zelotów⁹¹. Zeloci byli najbardziej radykalnym odłamem politycznym Żydów. To ugrupowanie pochodzi z czasów powstania Judasza Galilejczyka (Dz 5,37). Cechował ich silny patriotyzm żydowski. Chcąc siłą wypędzić Rzymian, rozpętali w 66 r. po Chrystusie wojnę żydowską. Podczas walk odznaczali się nienawiścią wobec Rzymian, ale również wobec bardziej umiarkowanych przedstawicieli swojego narodu. Miłość nieprzyjaciół była w czasie żydowskiego powstania chrześcijańską odpowiedzią dla obrony czci Boga i integralności ludu Bożego.

⁸⁶ Encyklika *Bóg jest miłością*, nr 25.

⁸⁷ R. DILLMANN, *Wider die Habsucht und Raffgier der Reichen*, 158–160.

⁸⁸ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 318.

⁸⁹ R. BULTMANN, *Jesus*, Tübingen 1958, 96–99.

⁹⁰ L. SCHOTTROFF, *Gewaltverzicht und Feindesliebe in der urchristlichen Jesustradition: Mt 5,38-48; Lk 6,27-38*, w: G. STRECKER (red.), *Jesus Christus in Historie und Theologie. FS H. Conzelmann*, Tübingen 1975, 197–200.

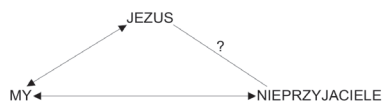
⁹¹ F. RIENECKER, G. MAIER, *Zeloci*, w: *Leksykon biblijny*, 898.

- 3) Model systemowy⁹². Zwraca uwagę na to, że mechanizmy miłości i nienawiści między poszczególnymi osobami, grupami społecznymi czy narodami działają analogicznie. Stąd przykazanie miłości nieprzyjaciół jest alternatywą przydatną do systemów prowadzących do gwałtu i szantażu. Uczniowie, do których Jezus przemawia, mają wsparcie w Bogu kochającym człowieka („jest dobry dla niewdzięcznych i zepsutych” – 6,35). Bóg jest kimś więcej, aniżeli tylko przykładem osoby kochającej swoich nieprzyjaciół. On daje siły i możliwości do stosowania przykazania Jezusa. Bez Jego miłości byłoby to przykazanie tak słabe i bezsilne, jak Prawo według Pawła (np. Ga 3,11). Naśladowanie Boga jest skutkiem Jego inicjatywy (Łk 6,36; Mt 5,48).

Stojąca za tym przykazaniem osoba, podmiot zdania: „Mówię wam” (Łk 6,27 i Mt 5,44), nie jest anonimowa, ani obojętna. Jest nią Jezus, który sam czynił to, czego żąda od innych. Jest On modelem etycznym i wzorem naśladowania. „Miłować swoich nieprzyjaciół” nie oznacza być opuszczonym w tym zadaniu, ale wskazuje, że należy iść śladami Tego, który w agonii modlił się za swoich prześladowców (Łk 23,34).

Przykazanie miłości nieprzyjaciół jest związane z największą obietnicą, jakiej ludzie mogą się spodziewać. Kto je realizuje – staje się synem Boga (Łk 6,35b i Mt 5,45). Miłość nieprzyjaciół nie funkcjonuje w zwartym systemie indywidualnego odwetu. Chrześcijaнин winien mieć świadomość odpowiedzialności za przyszłość swoich przeciwników, gdyż może sprawić, że przeciwnik stanie się kochającym. Jezus daje nieprzyjaciółom okazję do wyjścia z nienawiści, wrogości. Postępowanie chrześcijan ma sprawić, że wróg, tam, gdzie oczekiwał przeciwnika, odkryje kogoś, kto stoi przed nim i z kim może porozmawiać. Jeżeli zostanie to uznane, wtedy można oczekiwać, że ten, kto był nieprzyjacielem, zmieni swoje nastawienie do siebie, do bliźnich i do Boga.

Miłość nieprzyjaciół nie jest pasywną rezygnacją. Właściwe zrozumienie miłości nieprzyjaciół można przeciwstawić fałszywym, które obejmują tylko dwa bieguny: nieprzyjaciół i nas. W takim wypadku Jezus wymagałby od nas czegoś niemożliwego: chorobliwej skłonności do tego, by nas nienawidzono. Konieczny jest trzeci biegun, na który te dwa inne są skierowane. Jest nim Jezus Chrystus.

Jeżeli przykazanie miłości nieprzyjaciół nie będzie rozumiane jako ustawa (przepis), ale człowiek wejdzie w żywy stosunek z Jezusem, wtedy miłość nieprzyjaciół będzie możliwa. Człowiek wyzwoli się ze śmiertelnego systemu odwetu i umożliwi nową relację

⁹² F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 319–320.

„innego” do siebie i do Jezusa (stąd ten pełen ufności znak zapytania w schemacie). Jeżeli człowiek miłuje swoich nieprzyjaciół, to przestają być oni nieprzyjaciółmi. Nie jest więc wykluczona nadzieja, że miłujący nie będzie postrzegany jako nieprzyjaciel.

Nakaz Jezusa: „Miłujcie waszych nieprzyjaciół” występuje u Łk tylko w ww. 27-28 i w. 35a. W ww. 27-28, powołując się na w. 22, wzywa, by nienawiści, złorzeczeniom i znęcaniu przeciwstawić orędownictwo (modlitwę), dobroczynność i błogosławieństwo. W. 35a wezwanie do miłości nieprzyjaciół łączy z wezwaniem do dobroczynności i wielkoduszności, do jałmużny i pożyczania. Jest to podsumowaniem poprzednich upomnień⁹³.

Najmocniejsze przesłanie tekstu związane jest z ostrzeżeniem przed sądem. Chodzi o to, aby w świecie pełnym osądzania, skazywania, odwetu i kary, przyjąć sposób postępowania Boga. Polega on na wyrozumiałości i przebaczeniu. Człowiek, jako obraz Boga, powinien się upodabniać do Niego. Czyny człowieka mają być odpowiedzią na Jego dobroć⁹⁴. Wśród czynów obrazujących miłosierdzie jest wezwanie do zaniechania sądenia. Jezus w sposób wyraźny mówi, co robić, by nie narazić się na karę, a otrzymać nagrodę. Miarą sądu eschatologicznego w relacjach człowiek – człowiek jest realizacja wezwania do przebaczenia, a unikanie osądzania i potępienia. Rola sędziego nie przystoi człowiekowi. Człowiek sądzący stawia się na miejscu Boga⁹⁵. Tekst wskazuje, jako motyw powstrzymywania się od sądenia bliźniego, odpowiednie zachowanie się Boga. Człowiek, mając nadzieję na Boże przebaczenie, winien przebaczać.

Z prawdy o sądzie Bożym wyciąga się często wniosek, że nikt nie ma prawa osądzać drugiego (Mt 7,1n; Jk 4,11; Rz 14,4-10; 1 Kor 4,5)⁹⁶. Jezus nie wymaga bezkrytycznej postawy. On nie ma nic przeciwko właściwej ocenie ludzi i stanów faktycznych. Człowiek nie musi rezygnować z prawa do utworzenia sobie prawidłowego osądu

⁹³ C.S. KEENER odnośnie do Łk 6,34-35 stwierdza: „W świecie rzymskim oprocentowanie pożyczek sięgało niekiedy nawet 48 procent, lecz Stary Testament zakazywał lichwy i pożyczania na procent. Ponieważ wielu żydowskich wierzycieli obawiało się utraty swoich pieniędzy, gdyby pożyczali je w przededniu roku szabatowego (Prawo domagało się wówczas umorzenia wszelkich długów), dlatego przed jego nadejściem wstrzymywali się od udzielania pożyczek, wyrządzając szkodę drobnym rolnikom, którzy musieli pożyczać pieniądze na zasiewy. W celu obejścia tego prawa, żydowscy nauczyciele wynaleźli sposób, dzięki któremu ubodzy mogli pożyczać na tak długi okres, aż spłacili otrzymaną kwotę. Jezus dowodzi, że taka praktyka nie powinna być konieczna – ludzie posiadający środki powinni pomagać tym, którzy są ich pozbawieni, niezależnie od tego, czy czyniąc to, tracą pieniądze. Biblijne prawa mówiące o pożyczaniu ubogim przed rokiem darowania (Pwt 15,9; co siedem lat wszystkie długi były umarzane; por. Kpl 25), wspierają tutaj zasadę Jezusa, posuwa się On jednak jeszcze dalej w podkreśleniu znaczenia bezinteresownego dawanania. Chociaż Prawo ograniczało bezinteresowność, Jezus sięga aż do ducha Prawa i broni ofiary ponoszonej na rzecz bliźniego. Oczekiwano, że (synowie) dobrego człowieka będą naśladowali charakter swojego Ojca, podobnie dzieci Boże powinny postępować jak Bóg” (*Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, Warszawa 2000, 138); W. BINDEMANN, „... Gutes tun und leiben...” (Łk 6,35), w: K. FÜSSEL, F. SEGBERS (red.), „...so lernen die Völker des Erdkreises Gerechtigkeit”, Luzern – Salzburg 1995, 261; G. THEISSEN, *Gewaltverzicht und Feindesliebe (Mt 5,38-48 / Lk 6,27-38) und deren sozialgeschichtlicher Hintergrund. Studien zur Soziologie des Urchristentums* (WUNT 19), Tübingen 1983, 182,195; P. POKORNY, *Die Bergpredigt, Feldrede als supra-ethisches System: Ja und nein*, Neukirchen-Vluyn 1998, 191.

⁹⁴ W. RADL, *Das Evangelium nach Lukas*, t. I, 415.

⁹⁵ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 323–324.

⁹⁶ A. AMMASSARI, *Il Vangelo di Luca*, 76; F. MUSSNER, *Der Jakobusbrief* (HThK NT XIII/1), Freiburg – Basel – Wien 1987, 187–189.

ludzi, z którymi się spotyka; nie może pozostać obojętny wobec moralnej oceny postępowania drugiego⁹⁷.

Św. Paweł stwierdza, że wierzący napełniony Duchem Świętym wszystko umie właściwie ocenić (1 Kor 2,15)⁹⁸. Osądzanie samo w sobie nie jest więc zabronione⁹⁹. Istnieje jednak różnica pomiędzy osobistym, raniącym wyrokiem, a rzeczowym ocenianiem drugich. Gdy rodzice osądzają swoje dzieci, wychowawcy – powierzona im młodzież, przełożeni – swych podwładnych, uczniowie – swych nauczycieli, sędziowie – tych, których skazują, to jest to konieczne. Osądzanie musi być realizowane w sposób szczery i nieskazitelny. Istotne są tutaj motywy. Osądzanie drugiego człowieka nie może być umotywowane chęcią bycia lepszym niż on. Kompromitowanie każdego myślącego inaczej to nieczuły, zły duch osądzania, przed którym przestrzega Jezus¹⁰⁰.

Nie jest zabronione ocenianie postępowania bliźniego czy nawet prawomocny wyrok, ani też bronienie chrześcijańskiego poglądu w różnego rodzaju dyskusjach¹⁰¹. Należy jednak innym dać wolność w decyzjach. Zachowanie takiej postawy bywa trudne. Przykładem tego, jak postępować, jest Jezus w relacji do celników i grzeszników (Łk 15,1-3)¹⁰².

W ocenie postępowania innych należy zbadać, czy własny sąd pokrywa się z oceną Boga. Świadomość tego wyklucza w osądzaniu drugiego wszelką zarozumiałość, nielitościwość czy też ślepotę na własne uchybienia i wady. Jednocześnie wyzwala gotowość do przebaczenia i orędownictwa. Ostrzeżenie: „nie sądzcie” dotyczy szczególnie surowego skazywania, przeklinania postępowania i niedociągnięć bliźniego, bez uwzględniania własnych grzechów i błędów. Za znajomością naszych bliźnich, ich wad i słabości winno pójść przekonanie, że Bóg będzie sądził nas wszystkich – indywidualnie, jak też w ramach sądu powszechnego¹⁰³.

Ważne, aby odróżnić osądzanie czynów od osądzania osób¹⁰⁴. Bóg wyda nieodwracalny wyrok i osądzi człowieka według miary, jaką on stosuje względem bliźnich. Jezus argumentuje, w ramach znanego w ST toku myślenia, że reakcja Boga na postępowanie człowieka odpowiada jego własnemu postępowaniu¹⁰⁵. Tekst Ez 7,27b formułuje podstawę postępowania i sądenia przez Boga: „Według ich własnego trybu życia chcę ich traktować i według ich własnego prawodawstwa, osądzić”. Ostrzeżenie Jezusa przed

⁹⁷ F. BÜCHSEL, κρίνω, TWNT III, 940.

⁹⁸ J. CZERSKI, *Pierwszy List św. Pawła do Koryntian* (OBT 87), Opole 2006, 146; H.-J. KLAUCK, *1. Korintherbrief* (NEB 7), Würzburg 1992³, 31.

⁹⁹ M. KÖHNLEIN, *Die Bergpredigt*, 160–161.

¹⁰⁰ F. RIENECKER, *Das Evangelium des Lukas* (Wuppertaler Studienbibel), Wuppertal 1985, 182.

¹⁰¹ W. ECKEY, *Das Lukasevangelium*, t. I, 317.

¹⁰² BLANK J., *Umkehr*, w: P. EICHER (red.), *Neues Handbuch theologischer Grundbegriffe*, t. IV, München 1985, 240.

¹⁰³ F. RIENECKER, *Das Evangelium des Lukas*, 182.

¹⁰⁴ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 324.

¹⁰⁵ Por. np. 1 Sm 2,30; 2 Krn 12,2n; Ml 3,7b; Syr 28,2.

osądzaniem winien Jego uczeń mieć przed oczami zwłaszcza wtedy, gdy ma do czynienia z przeciwnikiem, który go bezlitośnie traktuje (Łk 6,27-35). Zadaniem ucznia Jezusa nie jest wydawanie definitywnego sądu ani wyroku nad ludźmi. Nie jest nim też etykietowanie i segregowanie ludzi w hierarchiczne kategorie. Uczeń Jezusa jest tym, który przebacza. Wielkodusznie ma przebaczać tym, którzy stali się jego dłużnikami (Łk 11,4)¹⁰⁶.

Kto przebacza winę, może cieszyć się łaskawym przyjęciem przez Boga i żywić nadzieję na przebaczenie jego własnych win¹⁰⁷. Bóg jest hojny w dawaniu, więc takimi mają być i Jego uczniowie. Hojność w dawaniu charakteryzuje w ST tzw. człowieka błogosławieństwa (Prz 11,24-25). Takim człowiekiem był Hiob. Proszący go otrzymywali to, czego potrzebowali¹⁰⁸. Uczeń, podobnie jak Hiob, okazuje swoją miłość przez dawanie. W dawaniu stara się naśladować obdarowującego w nadmiarze Boga.

Szersze ujęcie przykazania miłości, w Łk 6,36-38, miało daleko idące skutki. Sprawilo, że chłostanie z bezlitosną srogością praktykowane w Synagodze (por. 2 Kor 11,24-25)¹⁰⁹, jak i w ogóle brutalność, wzgarda, czy wyniosłość, z jaką faryzeusze traktowali innych, było obce Kościołowi. Karność kościelną starano się przede wszystkim umacniać i zabezpieczać przy pomocy środków wychowawczych i duszpasterskich.

Św. Paweł, kiedy krytycznie ocenia spory wśród wyznawców Chrystusa, wspomina też o innych sposobach – dopuszcza powołanie kościelnego sądu dla rozstrzygnięcia sporu (1 Kor 6,1-11)¹¹⁰. Jednoznacznie można stwierdzić, że słowa Jezusa o sądzie: „nie osądzajcie, a nie będziecie osądzeni” przyczyniły się do przewyższenia w gminie chrześcijańskiej legalistycznej pobożności i moralności, którą charakteryzowała się Synagoga¹¹¹.

2. Analiza egzegetyczna

36. Wezwanie do miłosierdzia γίνεσθε οἰκτίρμονες (bądźcie miłosierni) ma swoją paralelę w tekście Mt 5,48. U końca antytezy (Mt 5,21-48) jest konkluzja, wyrażająca żądanie do bycia doskonałym na wzór Ojca Niebieskiego¹¹². Łukasz jednak nie mówi o doskonałości, ale o miłosierdziu¹¹³. Obydwie wersje (Mt i Łk) wskazują na starote-

¹⁰⁶ W. ECKEY, *Das Lukasevangelium*, t. I, 317; por. Mt 18,23-35.

¹⁰⁷ P. POKORNY, *Theologie der lukanischen Schriften* (FRLANT 174), Göttingen 1998, 183; W. ECKEY, *Das Lukasevangelium*, t. I, 318.

¹⁰⁸ B. SCHALLER, *Das Testament Hiobs* (JSHRZ III/3), Gütersloh 1979, 332n.

¹⁰⁹ E. DĄBROWSKI, *Listy do Koryntian* (PNT VII), Poznań 1965, 464-465.

¹¹⁰ J. CZERSKI, *Pierwszy List św. Pawła do Koryntian*, 225-232; H.-J. KLAUCK, *1. Korintherbrief*, 44-46.

¹¹¹ F. BÜCHSEL, κρινω, TWNT III, 940.

¹¹² S. HAŁAS, *Pierwszy List św. Piotra* (NKB NT XVII), Częstochowa 2007, 106; A. AMMASSARI, *Il Vangelo di Luca*, 76.

¹¹³ A. PACIOREK, Q – *Ewangelia Galilejska*, 265; S. HAŁAS, *Bóg jako „Ojciec miłosierdzia”* (2 Kor 1,3). *Biblijne powiązanie Bożego miłosierdzia z ojcostwem*, VV 3 (2003), 172; J. GORCZYCA, *Ethos naśladowania Boga*, w: W. CHROSTOWSKI (red.), *Dzieci jednego Boga*, Warszawa 1991, 242-254.

stamentalną teologiczną naukę o *Imitatio Dei* (Kpł 19,2)¹¹⁴. W Kpł 19,2 ukazana jest świętość (שׁוֹרֵת - ἅγιος) jako podstawowy przymiot Boga¹¹⁵. W ST Bóg jako „Święty” żąda świętości od swojego ludu; podobnie w NT Bóg jako miłosierny żąda, poprzez Jezusa, miłosierdzia (γίνεσθε) od swoich uczniów. Motyw ten jest znany także w ST (por. np. Ps 136; Oz 11,8-9)¹¹⁶.

Wezwanie do naśladowania Boga w Łk 6,36 sformułowane jest jako imperatyw. Kluczowym słowem (częściowo synonimicznym z χρηστός¹¹⁷) jest οἰκτίρων¹¹⁸.

Przymiotnik οἰκτίρων występuje w NT trzykrotnie: w odniesieniu do Boga u Łk 6,36b i Jk 5,11; w odniesieniu do ludzi u Łk 6,36a¹¹⁹. Idea miłosierdzia jest różnorodnie określana w Ewangeliach¹²⁰. Najliczniejszą grupę terminów stanowią: ἔλεος, ἐλεῆμων, ἐλεείν i pochodne¹²¹. Obok nich występują jeszcze terminy σπλάγχχνιζομαι, σπλάγχχνον (wzruszyć się, zlitować się, także wnętrzości)¹²². W Septuagincie οἰκτίρων (litościwy, miłosierny, współczujący) 14 razy użyte jest do opisanego działania Boga, a 3 (4) razy odnosi się do ludzi¹²³. Z tekstów Wj 34,6; Ps 86,5; 103,8; 145,8 wynika, że Bóg jest Bogiem miłosiernym, cierpliwym, łagodnym, nie wylicza grzechów człowiekowi i nie wypomina wykroczeń skruszonemu¹²⁴. Bóg współczuje, a żałujący grzesznicy błagają Go o pomoc (Ba 3,2). Według Mdr 11,23 miłosierdzie Boga wyprzedza nawrócenie grzesznika. Targum Jeruzolimski I¹²⁵ do Kpł 22,28 stwierdza: „Ludu mój, dzień Izraela, jak Ojciec wasz jest pełen litości (miłosierdzia) w niebie, tak i wy macie być pełni litości (miłosierdzia) na ziemi”; „Panujący na ziemi ma ćwiczyć się w miłosierdziu, bo i Bóg jest miłosierny” (List Arysteasa, 208)¹²⁶.

¹¹⁴ J. ERNST, *Das Evangelium nach Lukas* (Regensburger Neues Testament), Regensburg 1993, 176; H.J. SCHOEPS, *Von der Imitatio Dei zur Nachfolge Christi: Aus frühchristlicher Zeit*, Tübingen 1950, 288–290; J. DUPONT, *L'appel à imiter Dieu en Matthieu 5,48 et Luc 6,36*, Riv Bib 14 (1966), 137–158.

¹¹⁵ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 322; S. ŁACH, *Księga Kapłańska* (PST II/1), Poznań – Warszawa 1970, 237.

¹¹⁶ J. KREMER, *Lukasevangelium* (NEB 3), Würzburg 1988, 75; S. ŁACH, *Księga Psalmów* (PST VII/2), Poznań 1990, 550–551; J. DROZD, *Księga Ozeasza* (PST XII/1), Poznań 1968, 100–101.

¹¹⁷ W LXX w paralelnych zapowiedziach znajdujemy w Ps 144,8 słowo οἰκτίρων a w Ps 144,9 χρηστός; J. ZMIJEWSKI, χρηστός, EWNT III, 1138.

¹¹⁸ G. BARTH, οἰκτίρων, EWNT II, 1234; R. BULTMANN, οἰκτίρω, 163; H.H. ESSER, οἰκτιρμός, 115; J. KUDASIEWICZ, *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*, Ząbki 1999, 301.

¹¹⁹ H. KLEIN, *Das Lukasevangelium* (KEK I/3), Göttingen 2006, 262.

¹²⁰ K. ROMANIUK, *Biblijny traktat o miłosierdziu*, Ząbki 1994, 7–13; J. KUDASIEWICZ, „*Miłosierdzia chce, a nie ofiary*” (Oz 6,6; Mt 9,13; 12,7), w: *Powołanie do apostołstwa, Powołanie człowieka*, t. IV, Poznań 1975, 123–143.

¹²¹ R. BULTMANN, ἔλεος, TWNT II, 476–482; F. STAUDINGER, ἔλεος, EWNT I, 1046–1052; H.H. ESSER, ἔλεος, TBNT 1, 111–114.

¹²² H. KÖSTER, σπλάγχχνον, TWNT VII, 548–559; J. KUDASIEWICZ, *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*, 300–301. Przegląd greckiej terminologii miłosierdzia zob. J. CZERSKI, *Miłosierdzie w Ewangeli*, 28–36; N. WALTER, σπλάγχχνιζομαι, EWNT III, 633–634.

¹²³ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 322; W. RADL, *Das Evangelium nach Lukas*, t. I, 414.

¹²⁴ W. ECKEY, *Das Lukasevangelium*, t. II, 316; Ch. BURCHARD, *Joseph und Aseneth* (JHRZ II/4), Gütersloh 1983, 661.

¹²⁵ H. STRACK, P. BILLERBECK, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch* (Billerbeck II), München 1989⁹, 159. W literaturze występuje także jako TPśJ (Targum Pseudo-Jonatana).

¹²⁶ N. MEISNER, *Der Aristeasbrief* (JSHRZ II, 1), Gütersloh 1973, 72.

Źródłem chrześcijańskiego postępowania, zdaniem Łukasza, jest miłosierdzie Boga¹²⁷. W. 36 mówi o „Ojcu, który jest miłosierny” i człowiek winien jak „On być miłosiernym”. Użyte tutaj καθώς ma raczej motywujące, a nie porównawcze znaczenie – ponieważ Bóg jest miłosierny, ludzie też powinni nimi być. W Bożym miłosierdziu zakotwiczona jest przyczyna okazywania miłosierdzia przez człowieka¹²⁸. Człowiek ma stać się (γίνεσθε) miłosiernym¹²⁹.

W porównaniu: „jak Ojciec wasz” H. Langhammer¹³⁰ uważa, że Jezus sprowadza uczniów „z płaszczyzny eschatologicznej ideologii nagrody” do praktyki konkretnych czynów miłosierdzia, które mają stać się stałą zasadą codziennego postępowania. Miłosierdzie Boga jest dla człowieka modelem do naśladowania w relacjach społecznych¹³¹.

37-38. Zwroty ww. 37-38 demonstrują sposób, w jaki miłosierdzie, opisywane w w. 36, winno się okazać. W jaki sposób miłosierdzie, o którym mówi w. 36, może i powinno się ukazać, demonstrują zwroty w ww. 37-38. Przystępując do analizy tych wierszy, należy zauważyć, że w. 38c ma swoją paralelę w Mk 4,24¹³². Z treści tych tekstów, z dodatku u Marka καὶ προστεθήσεται ὑμῖν („i dołożone będzie wam”) i dodatku u Łukasza μέτρον καλὸν πεπιεσμένον („miarą dobrą, ubitą”), wynika, że chrześcijanie myśleli tu o eschatologicznej nagrodzie. Za eschatologicznym przesłaniem tekstu (ww. 36-38) przemawia również pasywna forma czasu przyszłego (*passivum divinum*)¹³³. Za tą formą kryje się Bóg jako eschatologicznie działający, który ludzkie miłosierdzie wynagrodzi swoim własnym miłosierdziem (Mt 5,7n)¹³⁴.

F. Bovon¹³⁵ zauważa, że kiedy κρίνω w w. 37a było jeszcze dwuznaczne, to przestaje nim być w związku z pojawieniem się w w. 37b καταδικάζω¹³⁶. Κρίνω otrzymuje więc zabarwienie jednoznacznie eschatologiczne¹³⁷. Słowa κρίνω i κατὰ δικάζω, wskazujące na eschatologiczne przesłanie tego pierwszego, charakteryzują postawę człowieka, który stara się naśladować Boga w Jego miłosierdziu. J. Ernst

¹²⁷ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 323.

¹²⁸ H. KLEIN, *Das Lukasevangelium*, 262.

¹²⁹ W. RADL, *Das Evangelium nach Lukas*, t. I, 415; E. STAUFFER, ἀγάπῳ, ἀγάπῃ, ἀγαπατός, TWNT I, 47; H.-G. GRADL, *Zwischen Arm und Reich*, 217–218; B. WIDLA, *Miłosierdzie, miłosierny*, w: *Słownik antropologii Nowego Testamentu* (PSB 21), 121–122.

¹³⁰ *Evangelia według św. Łukasza*, 184.

¹³¹ J. CZERSKI, *Miłosierdzie*, 34.

¹³² J. KREMER, *Lukasevangelium*, 76; H. LANGHAMMER, *Evangelia według św. Marka* (PNT III/2), Poznań – Warszawa 1977, 149.

¹³³ L.T. JOHNSON, *The Gospel of Luke* (SacP 3), Collegeville 1991, 113; J. HOMERSKI, *Evangelia wg św. Mateusza* (PNT III/1), Poznań – Warszawa 1979, 155.

¹³⁴ I.H. MARSHALL, *The Gospel of Luke. A Commentary on the Greek Text* (NIGTC), Grand Rapids 1978, 265; W. RADL, *Das Evangelium nach Lukas*, 415; H. LANGHAMMER, *Evangelia według św. Łukasza*, 185; F. BLASS, A. DEBRUNNER, F. REHKOPF, *Grammatik*, § 130.

¹³⁵ *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 323–324.

¹³⁶ W. BAUER, καταδικάζω, WNT, 811.

¹³⁷ E. SYNOFZIK, δίκη, TBNT 1, 740; W. BAUER, κρίνω, WNT, 893.

stwierdza, że „to futurystyczne «będzie wam odmierzone» pozwala tu dosłyszeć myśl o sądzie»¹³⁸.

Wiersz Łk 6,37ab to apel skierowany do bliżej nieokreślonego adresata, którym jest nie tylko chrześcijanin, lecz każdy człowiek. Do odbiorców tego przesłania skierowane są słowa, by nie osądzali innych¹³⁹. Otrzymali oni nowe normy postępowania i narażeni są na niebezpieczeństwo oceniania innych w sposób rygorystyczny. Pamięć o Bożym sądzie ostatecznym ma ich powstrzymać od tego, by normy rozpoznane jako właściwe nie wyparły miłosierdzia¹⁴⁰. Każdy sąd nad innymi, dokonywany bezkrytycznie, powinien być zaniechany¹⁴¹. Człowiek, oceniając bliźnich, ma też pamiętać o swoich słabościach i grzechach¹⁴². Bóg będzie nas wszystkich sądził, wyda nieodwracalny wyrok, a będzie się kierował miernikiem, jaki człowiek przyjął w stosunku do bliźniego (καταδικάζετε – καταδικασθήτε)¹⁴³.

Jezus swoją argumentację opiera na znanym w ST toku myślenia: Boża reakcja na postępowanie człowieka odpowiada jego własnemu postępowaniu (por. 1 Sm 2,30; 2 Krn 12,2b; Ml 3,7b; Syr 28,2). Ezechiel (7,27b) formułuje podstawę Bożego postępowania i sądenia następująco: „Według ich własnego trybu życia chcę ich traktować i na podstawie ich prawodawstwa będę ich sądzić”¹⁴⁴.

Motywnym do zaniechania jakiegokolwiek formy sądenia jest perspektywa związana z zachowaniem Boga¹⁴⁵. Nadzieja na Boże przebaczenie jest powodem do przebaczenia (w. 37c). Łukasz dobrze zrozumiał i radośnie przyjął ukazaną przez Jezusa miłość Boga, która jest fundamentem prawa. Uczniowie mają ἀπολύετε (przebaczać) nie dlatego, żeby otrzymać w dniu ostatecznym przebaczenie, lecz dlatego, by z Dobrą Nowiną Jezusa przebaczenie wkroczyło w ich życie¹⁴⁶. Jeżeli będą postępowali bezinteresownie i w takiej wolności, to zostaną przez Boga eschatologicznie przyjęci i uwolnieni, czy też zostanie im απολυθήσθε (przebaczone)¹⁴⁷.

¹³⁸ *Das Evangelium nach Lukas* (RNT), Regensburg 1993, 176.

¹³⁹ M. KÖHNLEIN, *Die Bergpredigt*, 160–161; H. KLEIN, *Das Lukasevangelium*, 262; B. WIDŁA, *Sądzić, sądzić, osądzać*, w: SANT, 234–235.

¹⁴⁰ H. KLEIN uważa, że uzasadnienie takiego postępowania jest mądrościowo-eschatologiczne, oparte na prawie Taliona, gdzie czytamy: „Jeżeli chcesz korygować innych, najpierw skoryguj samego siebie” (*Das Lukasevangelium*, 262).

¹⁴¹ W. RADL, *Das Evangelium nach Lukas*, t. I, 415; H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium*, t. III/1, 361; H. STRACK, P. BILLERBECK, *Kommentar*, 160; M. KÖHNLEIN, *Die Bergpredigt*, 160–161; P. HOFFMANN, *Eschatologie und Friedenshandeln in der Jesusüberlieferung*, w: H. MERKLEIN, E. ZENGER (red.), *Eschatologie und Friedenshandeln. Exegetische Beiträge zur Frage christlicher Friedensverantwortung* (SBS 101), Stuttgart 1981, 129–130; B. WIDŁA, *Potępiac, potępienie*, w: SANT, 198.

¹⁴² S. PELLEGRINI, *War Jesus tolerant? Antworten aus der frühen Jesusüberlieferung* (SBS 212), Stuttgart 2007, 87–98; H.-G. GRADL, *Zwischen Arm und Reich*, 218–219.

¹⁴³ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, 324; W. ECKEY, *Das Lukasevangelium*, t. I, 317.

¹⁴⁴ A.S. JASIŃSKI, *Komentarz do Księgi Ezechiela. Rozdziały 1–10* (OBT 77), Opole 2005, 181–182.

¹⁴⁵ H. KLEIN, *Das Lukasevangelium*, 262.

¹⁴⁶ Prawdopodobnie oznacza odpuszczenie kary, tak jak doznał tego niemilosierny sługa, który jednak nie zachował się odpowiednio wobec swego współsługi (Mt 18,21–35).

¹⁴⁷ W. HAUBECK, *λύω*, 369; B. WIDŁA, *Odpuszczac, odpuszczenie, przebaczac, przebaczenie, wybaczac, darowac*, w: SANT, 160–161.

Bóg jest „dobry dla niewdzięcznych i złych” (Łk 6,35) ludzi i takimi mają być uczniowie Jezusa. Uczniowie mają okazać swoją miłość przez *δίδοτε* (dawanie)¹⁴⁸. Umorzenie komuś kary lub też uwolnienie od długów to dawanie (w. 38ab)¹⁴⁹.

Łukasz w w. 38, posługując się pozytywnymi imperatywami, podejmuje tematykę dobroczynności. W. 38 w obrazowy sposób demonstruje przebieg nadmiernego wyngażdzania, którego miara będzie wielokrotnie, entuzjastycznie podwyższona¹⁵⁰. Tym, który tak nagrodzi, jest Bóg. Wskazują na to czasowniki *δοθήσεται* (będzie dane), *δώσουσιν* (wsypią, dadzą)¹⁵¹. Obraz zapłaty (w. 38b) pochodzi z zakresu praktyki w handlu, gdzie kupujący nabyte dobro umieszcza w *εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν* (fałdach swojej sukni)¹⁵².

Sprzedający jest tak szczodry, że najpierw napełnia (*πέζω* – użyte jest w tym miejscu w *participium perfecti passivi*) naczynie miernicze zbożem. *Πέζω* w NT występuje tylko w tym miejscu (*hapaxlegomenon*) w znaczeniu: ugniatać, ścisnąć¹⁵³. Sprzedający napełnia naczynie, ugniatając w nim zboże, a potem *σαλεύω* (trzęsie) tym naczyniem, aby każda szczelina była napełniona, i wreszcie dopuszcza, aby zboże spływało przez kanty korca ze wszystkich stron¹⁵⁴. Autor oddaje to przez występujące w NT tylko tutaj *ὑπερεκχύννομαι* (przelewać się, obficie opływać). Zboże wsypywane jest do fałdy *κόλπος* (odzienia), które funkcjonuje jak torba¹⁵⁵. Tym wsypującym, rozdającym hojnie, jest Bóg. Trzecia osoba liczby mnogiej czasowników nie mówi o ludziach, którzy za dobro odpłacają dobrem, ale o Bogu, którego nagroda jest obfitsza. Daje On więcej niż wystarczająco¹⁵⁶.

Ostatni werset w. 38: „jaka bowiem miarą mierzycie, będzie wam odmierzona”, w połączeniu z obietnicą zawartą w wierszu poprzednim budzi zdziwienie. Zasada, która trzykrotnie podkreśla miarę, bywa postrzegana jako zasada życiowa, związana z chęcią rewanżu: Bóg daje tak dużo, jak wiele samemu się daruje¹⁵⁷. Jest to sentencja, która

¹⁴⁸ H.-G. GRADL, *Zwischen Arm und Reich*, 219.

¹⁴⁹ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 324; W. RADL, *Das Evangelium nach Lukas*, t. I, 416.

¹⁵⁰ H. KLEIN, *Das Lukasevangelium*, 262–263.

¹⁵¹ W. RADL, *Das Evangelium nach Lukas*, t. I, 416; S.C. KEENER, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu* (PSB 16), tłum. Z. Kościuk, Warszawa 2000, 138; R.J. KARRIS, *EWangelia według świętego Łukasza*, w: *Katolicki komentarz biblijny* (PSB 17), Warszawa 2001, 1066.

¹⁵² *Κόλπος* oznacza m.in. „piers”, „łono” (por. Łk 16,22.23; J 1,18; 13,23). W Dz 27,39 oznacza zatokę morską, w tym znaczeniu również używa się *κόλπος* we współczesnym języku greckim. U Łk 6,38 *κόλπος* oznacza fałdę w ubraniu (por. Iz 65,6; Jr 32,18; Ps 79,12); R. MEYER, *κόλπος*, TWNT III, 824–825.

¹⁵³ A. WEISER, *πέζω*, EWNT III, 204.

¹⁵⁴ W staroegipskich prawach istniały reguły związane z mierzaniem, które przepisywały, że korzec trzeba było „niwelować”, tzn. wyrównywać z „régle”. Była to linijka, patyk, laska, w języku greckim *σκυτάλη*. Jeżeli Łukasz mówi o opływającej mierze, to nie chce powiedzieć, że zboże wysypuje się poza miarę korca czy fałdy ubrania i spada na ziemię. Chce natomiast powiedzieć, że naczynie do mierzania nie będzie zgarniane przepisowym *σκυτάλη*; B. COUROYER, *De la mesure dont vous mesurez, il vous sera mesuré* (RB 77), Paris 1970, 370; D.L. BOCK, *Luke*, t. I: 1,1–9,50 (BECNT 3A), Grand Rapids 2003⁴, 670n.

¹⁵⁵ H. KLEIN, *Das Lukasevangelium*, 263; A. PLUMMER, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to S. Luke* (ICC), Edinburgh 1989⁵, 189.

¹⁵⁶ W. ECKEY, *Das Lukasevangelium*, t. I, 319; H. STRACK, P. BILLERBECK, *Kommentar*, 160; H.-G. GRADL, *Zwischen Arm und Reich*, 219–220.

¹⁵⁷ H. KLEIN, *Das Lukasevangelium*, 263; B. WIDŁA, *Dawać, dawanie*, w: SANT, 47–48.

nadaje zasadzie sprawiedliwości trafną i charakterystyczną formę. Pod tym względem stanowi ona przeciwieństwo do zasady bezmiernej miłości, łaski i darowania¹⁵⁸.

W tekstach paralelnych (Mt 7,26, Mk 4,24) zasada „miara za miarę” stanowi poważne napomnienie, zwłaszcza u Mt, gdzie umieszczona jest bezpośrednio po przestrodze przed osądzeniem (Mt 7,1.2a)¹⁵⁹. U Łukasza znajduje się ona w innym kontekście – jest złączona (nie bez znaczenia jest użycie wyjaśniającego γὰρ) z obietnicą wielkodusznej, przekraczającej wszelką miarę, nagrody dla dawcy. Stąd zasada „miara za miarę” ma sama w sobie obiecujący charakter.

Ostatni wers w. 38 podkreśla to, o czym mówiły wiersze poprzednie: Bóg wynagrodzi dającego ponad wszelką miarę¹⁶⁰. Uczniowie Jezusa będą oceniani w zależności od tego, czy w dawaniu okazały się godnymi członkami rodziny nieskończenie dobrego Boga¹⁶¹.

Łukasz interpretuje ten werset jako parenetyczną przestrożę dla czasu terażniejszego. Uważa on jednak, że eschatologicznej perspektywy zbawienia nie można oderwać od tego, co dzieje się teraz. Eschatologiczna perspektywa zbawienia zależna jest od terażniejszej chwili¹⁶².

3. Analiza intertekstualna

3.1. Teksty Starego Testamentu i judaizmu

Motyw miłosierdzia Boga, który jest tematem Łk 6,36-38, występuje w wielu księgach Starego Testamentu. Teksty Starego Testamentu odwołują się zazwyczaj do tego motywu w kontekście naruszania przez Izrael zasad przymierza z Bogiem, np. tekst z epoki Sędziów:

Izraelici popełniali to, co złe w oczach Pana. Zapominali o Panu, Bogu swoim, a służyli Baalom i Szerom. I znów zapłonął gniew Pana przeciw Izraelowi. Wydał więc ich w ręce Kuzan-Riszatana, króla Aram-Naharaim, przeto Izraelici służyli mu przez osiem lat. Wołali więc do Pana i Pan sprawił, że powstał wśród Izraelitów wybawiciel, który ich wyswobodził – Otoniel, syn Kenara, młodszego brata Kaleba (Sdz 3,7-9; por. także 3,12-15; 4,1-3).

Salomon z okazji poświęcenia świątyni modlił się o łaski dla ludu, o przebaczenie i okazywanie miłosierdzia (1 Krl 8,22-53). Podobnie Micheasz (7,18-20), jak i Izajasz

¹⁵⁸ K. DEISSNER, μετρέω / μέτρον, 635–637; W. RADL, *Das Evangelium nach Lukas*, t. I, 417; H.P. RÜGER, „Mit welchem Mass ihr messt, wird euch gemessen werden” (ZNW 60), Berlin 1969, 181–182; F. GRYGLEWICZ, *Ewangelia według św. Łukasza*, 161.

¹⁵⁹ M. KÖHNLEIN, *Die Bergpredigt*, 160–167; A. AMMASSARI, *Il Vangelo di Luca*, 76–77.

¹⁶⁰ H.-G. GRADL, *Zwischen Arm und Reich*, 220; H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium*, t. III/1, 363.

¹⁶¹ W. ECKEY, *Das Lukasevangelium*, t. I, 319; B. WIDŁA, *Mierzyć, odmierzać*, w: SANT, 120.

¹⁶² F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 325.

w orędziu pocieszenia Izraela (51,4-16; por. 1,18)¹⁶³, a także Baruch w modlitwie wygnañców (2,11-3,8) – proszą o przebaczenie. O wielkim miłosierdziu Boga wspominają również Izraelici w czasie odnowy Przymierza, po powrocie z wygnania (Ne 9).

Pisma prorockie zwracają uwagę na szczególny przymiot Boga – na Jego miłość. On miłuje Izraela miłością szczególnego wybrania, podobną do miłości oblubieńca (Oz 2,21-25; Iz 54,6-8)¹⁶⁴. On przebaczy winy Izraelowi, nawet jego niewierność, i przywróci z powrotem swój lud do łaski, jeżeli spotka się z pokutą, z prawdziwym nawróceniem (Jr 31,20; Ez 39,25-29)¹⁶⁵. W mowach proroków miłosierdzie to szczególna potęga miłości, która jest większa niż grzech, większa niż niewierność ludu wybranego¹⁶⁶. Człowiek świadomy zła fizycznego i moralnego, świadomy grzechu, zwraca się do Boga, apelując o Jego miłosierdzie. Tak czyni Dawid w poczuciu winy (2 Sm 11; 12; 24,10), Estera w poczuciu śmiertelnego zagrożenia swego ludu (Est 4,17n) i inni¹⁶⁷.

Człowiek Starego Testamentu ma odwagę zwracać się do Boga, prosząc o miłosierdzie, bo wie, że On jest miłosierny¹⁶⁸. Ukazał to, gdy widział nędzę swego ludu w niewoli, słyszał jego wołanie i postanowił go uwolnić (Wj 3,7n).

Prorok Izajasz potrafił w tym akcie Boga dostrzec Jego miłość i współczucie (Iz 63,9). Lud zaufał, że we wszelkich dramatycznych sytuacjach można wzywać Bożego miłosierdzia – i to nie tylko lud Starego i Nowego Testamentu, ale – zgodnie z tajemnicą wybrania – każdy człowiek. Píše o tym Jan Paweł II:

Z tajemnicą stworzenia łączy się tajemnica wybrania. Ukształtowała ona w sposób szczególny dzieje ludu, którego duchowym ojcem stał się przez swoją wiarę Abraham, jednakże za pośrednictwem tego ludu, który idzie poprzez dzieje zarówno Starego, jak z kolei Nowego Przymierza, owa tajemnica wybrania odnosi się do każdego człowieka, do całej wielkiej rodziny ludzkiej¹⁶⁹.

Prawda zawarta w tekstach: „Ukochałem cię odwieczną miłością, dlatego też zachowałem dla ciebie łaskawość” (Jr 31,3); „Bo góry mogą ustąpić (...), ale miłość moja nie odstąpi od ciebie i nie zachwieje się moje przymierze pokoju” (Iz 54,10), niesie w sobie perspektywę całych dziejów człowieka, zarazem perspektywę doczesną, jak i eschatologiczną¹⁷⁰.

¹⁶³ W.A.M. BEUKEN, *Jesaja 1–12* (HThKAT), Freiburg – Basel – Wien 2003, 79–80.

¹⁶⁴ H.W. WOLFF, *A Commentary on the Book of the Prophet Hosea*, Philadelphia 1974, 52–55; S. HAŁAS, *Bóg jako „Ojciec miłosierdzia”* (2 Kor 1,3). *Biblijne powiązanie Bożego miłosierdzia z Ojcostwem*, w: H. WITCZYK (red.), *Miłosierdzie Boże – dla kogo?* (Vv 3), Kielce 2003, 167–169.

¹⁶⁵ W. PIKOR, *Bóg wierny samemu sobie. Miłosierdzie według Ezechiela*, w: H. WITCZYK (red.), *Miłosierdzie Boże – dla kogo?*, 57–80; S. HAŁAS, *Bóg jako „Ojciec miłosierdzia”* (2 Kor 1,3), 165.

¹⁶⁶ Encyklika *Dives in misericordia*, nr 4.

¹⁶⁷ Por. np. Ne 9,30-32; Tb 3,2-3.11-12; 8,16n; 1 Mch 4,24.

¹⁶⁸ H. WITCZYK, „*Oblicze Boga miłosierdzia*” w: J. KUDASIEWICZ, H. WITCZYK (red.), *Kontemplacja Chrystusa – Ikony miłosiernego Ojca. Medytacje biblijno-kerymatyczne*, Kielce 2002, 94n.

¹⁶⁹ Encyklika *Dives in misericordia*, nr 4.

¹⁷⁰ *Tamże*; por. Jon 4,2-11; Ps 145,9; Syr 18,8-14; Mdr 11,23–12,1.

Temat miłosierdzia Boga nie jest obcy judaizmowi hellenistycznemu. Przyjmuje on na podstawie Wj 34,6; Ps 86,15; 103,8; 145,8, że Bóg jest Bogiem miłosiernym i łagodnym; nie wylicza grzechów słabemu wewnątrznie człowiekowi, a skruszonemu nie wypomina wykroczeń¹⁷¹. Grzesznicy błagają Boga o miłosierdzie (Ba 3,2), które wyprzedza nawet ich nawrócenie (Mdr 11,23). Pewna rabinistyczna paralela do słów Jezusa mówi: „Mój ludu, dzieci Izraela (mówi Mojżesz), jak Ojciec nasz miłosierny jest w niebie, tak i wy macie być miłosiernymi na ziemi”¹⁷². Panujący na ziemi mają ćwiczyć się w okazywaniu miłosierdzia, bo Bóg jest miłosierny¹⁷³.

3.2. Teksty Nowego Testamentu

Motyw miłosierdzia Boga występuje w wielu tekstach Ewangelii. Miłosierdzie Boga objawia się w działalności Jezusa Chrystusa: „Dzieła, które czynię w imieniu Mojego Ojca, świadczą o Mnie” (J 5,36; 10,25), czy: „Jeśli zaś czynię, to choćbyście mnie nie wierzyli, wiercie tym dziełom, abyście dostrzegli i wiedzieli, że Ojciec jest we Mnie, a Ja w Ojcu” (J 10,38). Jezus wprost utożsamia się z miłosiernym Ojcem, gdy mówi: „Ja i Ojciec jedno jesteśmy” (J 10,30), czy też wtedy, gdy u kresu ziemskiej działalności, kieruje do Apostoła Filipa słowa: „Tak długo jestem z wami, a jeszcze Mnie nie poznałeś? Kto Mnie zobaczył, zobaczył także i Ojca” (J 14,9).

Chrystus obdarza człowieka miłosierdziem wtedy, gdy przebacza (Mt 18,23-35), gdy powołuje grzeszników (Mt 9,9-13), gdy ma miejsce „dotyk miłosierdzia”¹⁷⁴, czyli cuda uzdrowienia (np. Mt 9,27-31; 15,21-28; 17,14-20; 20,29-34; Mk 2,1-12).

Na miłosierdzie Boga powołuje się Paweł, gdy wzywa chrześcijan do trwania w służbie Bogu i postawie nonkonformizmu w sprawach obyczajowych (Rz 12,1-2)¹⁷⁵. Paweł wielbi Boga „jako Ojca miłosierdzia” = ὁ πατήρ τῶν οἰκτιρῶν (2 Kor 1,3), który poprzez wspólnotę z ukrzyżowanym i zmartwychwstałym Jezusem Chrystusem (2 Kor 1,3-7) pokrzepia w chwilach trudnych, a szczególnie w obliczu śmierci¹⁷⁶.

Jakub, w związku z oczekiwaniem na Paruzję, wspomina o tym, że „Pan jest pełen współczucia i cierpliwości” (Jk 5,7-11)¹⁷⁷. W innym miejscu przestrzega: „Tak używajcie

¹⁷¹ Ch. BURCHARD, *Joseph u Aseneth*, 661; odnośnie do Ps 130 zob. H. WITCZYK, *Bóg nieskory do gniewu – bogaty*, w: TENŻE (red.), *Miłosierdzie Boże – dla kogo?*, 81–97.

¹⁷² Targ. Jerusch I Lev 22,28, w: H. STARCK, P. BILLERBECK, *Kommentar*, 159.

¹⁷³ N. MEISNER, *Der Aristeasbrief*, 72.

¹⁷⁴ A. MALINA, *Dotyk miłosierdzia (Mk 2,1-12)*, w: H. WITCZYK (red.), *Miłosierdzie Boże – dla kogo?*, 119–137.

¹⁷⁵ A. GENIUSZ, *Boże miłosierdzie jako źródło chrześcijańskiego nonkonformizmu (Rz 12,1-2[8])*, w: H. WITCZYK (red.), *Miłosierdzie Boże – dla kogo?*, 139–161.

¹⁷⁶ οἰκτιρῶς – forma rzeczownikowa występuje jeszcze w Flp 2,1; Kol 3,12; οἰκτιρεῖν – forma czasownikowa dwukrotnie w Rz 9,15; S. HAŁAS, *Bóg jako „Ojciec miłosierdzia” (2 Kor 1,3)*, w: H. WITCZYK (red.), *Miłosierdzie Boże – dla kogo?*, 169–179.

¹⁷⁷ W. SCHRAGE, *Der Jakobusbrief*, w: H. BALZ, W. SCHRAGE (red.), *Die Katholischen Briefe* (NTD 10), Berlin 1982, 52–55; F. MUSSNER, *Der Jakobusbrief* (HTbK NT XIII/1), Freiburg – Basel – Wien 1987, 199–207; F. GRYGLEWICZ, *List św. Jakuba* (PNT XI), Poznań 1959, 127–131.

mowy i tak spełniajcie uczynki, jak ci, którzy mają być sądzeni z Prawa wolności. Sąd bez miłosierdzia będzie nad tym, kto nie okazał miłosierdzia, a miłosierdzie triumf odnosi nad sądem” (Jk 2,12-13)¹⁷⁸.

Tematykę miłosierdzia, obok Łk 6,36-38, poruszają jeszcze dwa inne teksty: Łk 10,30-37 i 15,11-32, stanowiące materiał własny Łukasza. Teksty te dotyczą istoty problematyki miłosierdzia Boga (15,11-32) i człowieka (10,30-37), który ma Go w miłosierdziu naśladować.

Tekstem, który najpełniej¹⁷⁹ mówi o Bogu miłosiernym¹⁸⁰, jest parabola o ojcu i jego dwóch synach (Łk 15,11-32)¹⁸¹. Syn, który opuszcza dom i trwoni majątek, to człowiek wszystkich czasów, zaczynając od tego, który po raz pierwszy utracił dziedzictwo łaski i sprawiedliwości pierwotnej. Przypowieść mówi o każdym złamaniu przymierza miłości, każdej utracie łaski, każdym grzechu. Postać ojca odsłania Boga Ojca wiernego swemu ojcostwu. Bóg jest gotowy natychmiast przyjąć grzesznika, jeżeli dojrzało w nim poczucie utraconej godności i postanowienie powrotu do Ojca. Bóg przyjmuje z radością, a ma ona swoje źródło w fakcie, że zostało ocalone zasadnicze dobro – dobro człowieczeństwa tego, który powrócił¹⁸². Grzesznik nie przestał być oczekiwanym synem. Bóg czeka na niego, bo jest wierny miłości do swego stworzenia i okazuje radość z jego powrotu. Radość Boga sprawia, że nawracający nie czuje się poniżony, ale odnaleziony i dowartościowany¹⁸³.

W trzeciej Ewangelii reprezentatywnym przykładem człowieka realizującego miłość miłosierną jest Samarytanin (Łk 10,30-37). Bohater tej przypowieści, kiedy zobaczył rannego leżącego przy drodze, pochylał się nad nim, wzruszył się głęboko (καὶ ἰδὼν ἐσπλαγχνίσθη – w. 33b)¹⁸⁴, następnie opatrzył, zawiózł do gospody i zadbał o dalsze jego leczenie. Zdobył się na ratujące życie miłosierdzie¹⁸⁵.

¹⁷⁸ F. MUSSNER, *Der Jakobusbrief*, 126–127.

¹⁷⁹ S.O. ABOGUNRIN, *Ewangelia według św. Łukasza*, w: W.R. FARMER (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, Warszawa 2000, 1282.

¹⁸⁰ Odziedziczony ze Starego Testamentu obraz miłosiernego Boga, jak pisze Jan Paweł II, w nauczaniu Jezusa doznaje uproszczenia i zarazem pogłębienia. I wskazuje na przypowieść o synu marnotrawnym jako najbardziej reprezentatywną w tej materii. Nie pada w tym tekście ani razu słowo „miłosierdzie”, ale istota miłosierdzia Bożego wypowiedziana została w sposób szczególnie przejrzysty. Służy temu, zauważa dalej Jan Paweł II, nie terminologia, jak w księgach starotestamentalnych, ale analogia, która pozwala zrozumieć samą tajemnicę miłosierdzia „jakby głęboki dramat rozgrywający się pomiędzy miłością ojca a marnotrawstwem i grzechem syna”, zob. encyklikę *Dives in misericordia* (nr 5).

¹⁸¹ Obok tego tytułu tekstu Łk 15,11-32 spotykamy m.in. następujące: „przypowieść o dobrym ojcu”, „przypowieść o synu marnotrawnym”, „przypowieść o dwóch utraconych synach”.

¹⁸² O radości z odnalezienia zagubionego, nawrócenia, mówią przypowieści: o znalezionej owcy (Łk 15,3-6) oraz o odnalezionej drachmie (Łk 15,8-9).

¹⁸³ H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Łukasza*, 386.

¹⁸⁴ Czasownik σπλαγχνίζομαι znaczy „wzruszyć się”, „współczuć”. W NT pojawia się tylko u Synoptyków (zob. W. BAUER, σπλαγχνίζομαι, WNT, 1511; N. WALTER, σπλαγχνίζομαι, EWNT III, 634). W NT „głębokie wzruszenie” to nie czasowy akt emocjonalny, lecz przejaw Bożego poruszenia, które w historii zbawienia ujawniło się obietnicami mesjańskimi. Stanowi ono istotny rys posłannictwa Jezusa, którego nie zabrakło w sercu Samarytanina; zob. A.S. JASIŃSKI, *Przypowieść o dobrym Samarytaninie (Łk 10,30-37)*, w: B. POŁOK (red.), *Żywie jest Słowo Boże* (Sympozja 10), Opole 1995, 102–103.

¹⁸⁵ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, t. III/1, 90; R. EULENSTEIN, „Und wer ist mein Nächster?” *Łk 10,25-37 in der Sicht eines klassischen Philologen* (ThGL 67), Paderborn 1977, 134–135; H. SCHÜRMANN, *Das Lukasevangelium*, t. III/1, 144–145.

Dla ówczesnych słuchaczy przypowieści było to zadziwiające – obcy, „cudzoziemiec” (Łk 17,18) troszczy się o Żyda i okazuje mu miłosierdzie (Łk 10,37)¹⁸⁶. Przypowieść o dobrym Samarytaninie niesie uniwersalne przesłanie: bliźni to nie tylko człowiek zamieszkujący w tym samym kraju, lecz każdy będący w potrzebie. Pojęcie bliźniego w tej przypowieści zyskuje wymiar uniwersalny, ale pozostaje konkretne. Nie chodzi o miłość ogólną, abstrakcyjną, która sama w sobie nie zobowiązuje, ale o taką, która wymaga konkretnego zaangażowania tu i teraz¹⁸⁷. Przykład dobrego Samarytanina pokazuje, że chrześcijańska miłość miłosierna to przede wszystkim odpowiedź na to, co w konkretnej sytuacji jest konieczne. Potrzeby mogą dotyczyć sfery materialnej, jak i duchowej. Dostrzeżenie ich u bliźnich jest powinnością każdego ucznia Jezusa, całej wspólnoty kościelnej.

Biorąc pod uwagę teksty Łukasza o miłosierdziu Boga i człowieka, można zauważyć, że żaden z pozostałych Ewangelistów nie traktuje tak szeroko, jak on, tematyki dotyczącej dobroczynności i miłosierdzia, które mają być praktykowane bez spoglądania na status społeczny czy przynależność narodową będącego w potrzebie. Słowa te są aktualne dla każdego chrześcijanina również dziś¹⁸⁸.

Można zatem stwierdzić, że chociaż sam motyw miłosierdzia ma swoją genezę zarówno w Starym, jak i w Nowym Testamencie, to jednak formuła Łukasza w 6,36-38 jest oryginalna.

4. Podsumowanie

Jezus w Łk 6,36-38 ukazuje Boga jako wzór do naśladowania. Podstawowym, reprezentatywnym i wyakcentowanym w tekście przymiotem Boga jest miłosierdzie¹⁸⁹. Jednym z terminów konkretyzujących tę cechę jest κρίνω = sądzić, który obok aspektów nagrody i kary, ma przede wszystkim znaczenie motywu naśladowania Boga w Jego miłosierdziu, w relacjach człowiek – człowiek, człowiek – Bóg.

Bóg ukazuje miłosierdzie poprzez to, że nie osądza i nie potępia, lecz przebacza i obdarowuje. Warunkiem doznawania miłosierdzia jest jego praktyka w relacji człowiek – człowiek. Wyrażają ją cztery imperatywy: dwa negatywne – nie sądzcie, nie potępiajcie i dwa pozytywne – przebaczajcie, dawajcie.

¹⁸⁶ O.J.F. SEITZ, *Love your Enemies* (NTS 16), Cambridge 1969, 47.

¹⁸⁷ Encyklika *Bóg jest miłością*, nr 15.

¹⁸⁸ Ta problematyka została podjęta przez prezydenta Niemiec Horsta Köhlera w referacie wygłoszonym na Uniwersytecie w Tybindze, gdzie był gościem spotkania organizowanego przez *Stiftung Weltethos* (<http://www.weltethos.org> [02.01.2005]); zob. K. ZIAJA, *Miłosierdzie w Ewangelii Łukasza*, w: S. RABIEJ (red.), *Ad Christianorum unitatem fovendam* (OBT 100), Opole 2007, 463–468.

¹⁸⁹ S. HAELAS, *Bóg jako „Ojciec miłosierdzia”* (2 Kor 1,3), w: H. WITCZYK (red.), *Miłosierdzie Boże – dla kogo?*, 179.

Analiza tekstu Łk 6,36-38 wskazała, że akcent pragmatyczny położony jest na problematyce osądzania (κρίνω). Człowiek, który na co dzień staje przed problemem rozstrzygnięcia i wydawania sądów o bliźnim, musi pamiętać o tym, że jego wybory i osądzanie drugich zweryfikuje sąd po śmierci.

Chrześcijanin ma prawo oceniać ludzi i sytuacje, ale powinien kierować się miłosierdziem na wzór Boga. W osądzaniu innych towarzyszyć powinna mu świadomość sądu Bożego. Miarą sądu będzie praktyka miłosierdzia wobec drugiego człowieka. Miłosierdzie Boga urasta do motywu moralnego, określającego kierunek etyki ucznia Jezusa.

Tekst Łk 6,36-38 kładzie akcent na priorytet miłosierdzia w ocenie innych. Miłosierdzie człowieka ma swoje źródło w miłosierdziu Boga. Czasownik κρίνω w tym kontekście ma znaczenie pozytywne i motywacyjne.

